

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Sociologických studií

Katedra Sociologie

Diplomová práce

2020

Maša Kalčoková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Sociologických studií

Katedra Sociologie

**Konzumácia živočíšnych výrobkov medzi ekologicky
aktívnymi jednotlivcami**

Diplomová práca

Autor práce: Maša Kalčoková

Studijní program: Sociologie

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Jan Balon, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila iba uvedené premene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola použitá k získaniu iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby bola práca sprístupnená na študijné a výskumé účely.

V Prahe dňa 20.5.2020

Maša Kalčoková

Bibliografický záznam

KALČOKOVÁ, Maša. Konzumácia živočíšnych výrobkov medzi ekologicky aktívnymi jednotlivcami. Praha, 2020. 63 s. Diplomová práca (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálných vied, Institut sociologických štúdií, Katedra Sociologie. Vedúci práce PhDr. Mgr. Jan Balon, Ph.D.

Rozsah práce: 114 510

Anotácia

Diplomová práca pojednáva o paradoxe, ktorý vzniká na základe rozporu v jednaní a názoroch na konzumáciu živočíšnych výrobkov. Snahou práce bolo odhaliť sociálne faktory, ktoré spôsobujú tento nesúlad, pričom predpokladom je, že práve sociálne faktory zohrávajú dôležitú úlohu. Tento predpoklad vychádza z považovania mäsa za sociálny konštrukt zakorenený v kultúre, a teda konzumáciu mäsa práca skúma nie ako individuálne rozhodnutie ale ako výsledok vplyvov rôznych inštitúcií a sociálnej štruktúry. Tento paradox je skúmaný na ekologicky aktívnych jednotlivcoch pričom sa predpokladá, že práve u nich bude nesúlad medzi názormi na živočíšne výrobky a jednaním výraznejší. Záver práce odhaľuje ako jeden z najdôležitejších faktorov rodinu a tradície, teda jednotlivci sa obávajú vylúčenia zo sociálnej skupiny rodiny a zároveň chcú byť verný tradíciám. Respondenti tak často volili radšej konformitu či už voči členom skupín do ktorých patria či kultúre a tradíciám. Práca sa zaoberá aj vinou, ktorú tento nesúlad spôsobuje, pričom zohľadňuje aj vplyv ekológie ako externého faktoru.

Annotation

The diploma thesis deals with the paradox that arises based on a conflict of actions and opinions on the consumption of animal products. The aim of the work was to reveal the social factors that cause this discrepancy, assuming that social factors play an important role. This assumption is based on the consideration of meat as a social construct rooted in culture, and thus the consumption of meat is examined in this paper not as an individual decision but as a result of the influences of different institutions and social structures. This paradox is being studied on ecologically active individuals, and it is assumed that in this case the discrepancy between opinions on animal products and actual behaviour will be even more pronounced. The conclusion of the work reveals as one of the most important factors family and traditions, which cause that individuals are afraid of exclusion from the social group of the family and at the same time they want to be true to traditions. Respondents often preferred to conform to members of the groups to which they belong or to culture and traditions. The work also deals with the guilt caused by this discrepancy, taking into account the impact of ecology as an external factor.

Kľúčové slová

Konzumácia mäsa, ekológia, mäsový paradox, rodina, konformita, sociálne skupiny, sociálna štruktúra, živočíšne výrobky

Keywords

Meat consumption, ecology, meat paradox, family, conformity, social group, social structure, animal-based products

Title

Consumption of animal-based products among ecologically active individuals

Obsah

Anotácia.....	5
Annotation.....	5
Úvod.....	9
Teoretická časť	11
Sociológia jedla.....	11
Mäsový paradox a jeho sociologické vysvetlenia	12
Mäso ako sociálny konštrukt.....	16
Doxa a sociálna štruktúra.....	20
Presvedčenie verzus jednanie a vina.....	23
Ekológia a konzumácia mäsa.....	28
Teória konformity	30
Metodológia výskumu.....	33
Praktická časť	35
Rodina a stravovanie počas detstva.....	35
Súčasnú stravovacie návyky a snaha o obmedzenie mäsa	37
Mliečne výrobky a vajcia.....	40
Rozpor medzi hodnotami a jednaním	42
Záver	52
Použitá literatúra.....	54
Téza Diplomovej práce.....	59

Pod'akovanie

Týmto by som sa chcela poďakovať vedúcemu práce doktorovy Balonovy za užitočné rady a pomoc počas písania diplomovej práce.

Úvod

Ekológia a morálka sa stávajú stále dôležitejšie v množstve rôznych oblastí, od snahy obmedziť dopravu, cez udržateľnú módu až po redukciu plastových obalov a triedenie odpadu. Jednou z oblastí, ktorá je spojená s množstvom morálnych a ekologických negatív je produkcia živočíšnych výrobkov. Napriek narastajúcim pochybnostiam o správnosti súčasnej produkcie a nárastu počtu ľudí, ktorí sa snažia živočíšne výrobky obmedziť stále väčšina ľudí v západnej spoločnosti konzumuje mäso vo veľkom množstve. Prečo ľudia konzumujú mäso aj keď majú pochybnosti či je to správne? Prečo žiaden dôkaz, o nezdravosti, krutosti či ničivých dopadoch na životné prostredie nie je pre niekoho postačujúci? Prečo sa ľudia, ktorí sa snažia správať ekologicky vedia zdať plastov či auta ale nie jedenia zvierat? Zdá sa, že vzdať sa mäsa sa ľudia dokážu len ťažko. Možnými vysvetleniami je štrukturálny a inštitucionálny tlak, ktorým sa budem v práci zaoberať, tento prístup je využívaný mnohými výskumníkmi sociológie jedla, zatiaľ čo niektorí ho odmietajú, teoretická časť sa venuje vysvetleniu rôznych prístupov a argumentuje pre a proti nim, pričom práca vychádza zo štrukturálneho hľadiska. Praktická časť je založená na kvalitatívnych rozhovoroch so zamestnancami ekologickej organizácie, z ktorých väčšina účastníkov výskumu konzumovala mäso a iné živočíšne výrobky. Nastáva tak zaujímavý paradox predpokladaných hodnôt a jednania, teda na jednej strane snaha zachrániť zvieratá a prírodu a na strane druhej konzumácia živočíšnych výrobkov. Tento paradox môžeme sledovať aj na bežnej populácii no medzi ekologicky aktívnymi jednotlivcami sa stáva tento nesúlad ešte výraznejší a preto podnetný pre sociologický výskum. Práca skúma čo sú hlavné sociálne a štrukturálne vplyvy, ktoré ovplyvňujú jedincov, a čo spôsobuje tento takzvaný mäsový paradox. Hoci je ekológia výrazne prítomnou témou v práci cieľom nebolo skúmať environmentálne správanie, ale výber respondentov zaoberajúcich sa ekológiou slúžil na nájdenie respondentov, ktorí majú dostatočné informácie proti konzumácii mäsa a teda zabránenie skúmaniu respondentov, ktorí konzumujú mäso ale nemajú žiadne informácie či prostriedky prečo jednať inak. Ekologické dôvody sú taktiež častým dôvodom prečo vylúčiť mäso z jedálneho lístka, tieto dôvody v práci reflektujem a taktiež predkladám argumenty, že ekologické dôvody proti konzumácii mäsa nie sú samé o sebe dostatočné, čo vidíme na tom, že respondenti aspoň občasne pokračovali v jedení živočíšnych výrobkov. Práca tak reflektuje prax konzumácie mäsa, ktorá sa stáva stále viac diskutovanou v spoločnosti a prispieva k problematike mäsového paradoxu zo

štrukturálneho pohľadu pričom sa zameriava na otázku ako je možné, že napriek všetkým informáciám a racionálne prijatom nesúhlase s produkciou stále ľudia pokračujú v tejto praktike. Odhaľuje sa tak sila inštitúcií ako je rodina, ktorá sa ukazuje byť jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré ovplyvňujú jedincovo jednanie či sociálny tlak konformity voči zaužívaným normám. Prínosom práce je tak štúdium súčasnej ekologickej a morálnej spoločenskej diskusie o produkcii v rôznych oblastiach a objasnenie sociálnych vplyvov, či už tradičných, teda rodiny alebo súčasných, teda ekológie. Práca taktiež uvádza problematiku konzumácie mliečnych výrobkov a vajec ako kultúrneho konštruktú, pričom táto téma nie je často v sociológii skúmaná. Na úrovni obecných sociologických teórií prispieva práca k diskusii o sile štruktúry v rámci sociológie jedla a prináša pohľad zo súčasného vývoja narastajúcich tendencií obmedzenia živočíšnych produktov.

Teoretická časť

V teoretickej časti sa budem zaoberať rôznymi uhl'ami pohľadu na vysvetlenie prečo ľudia pokračujú v konzumácii mäsa v súčasnej spoločnosti a ako je možný paradox, že živočíšne výrobky konzumujú aj ekologicky aktívny jedinci. Na začiatok uvediem do kontextu svoj výskum a predstavím sociológiu jedla. Následne sa budem venovať konzumácii mäsa, pričom uvediem najprv psychologické a následne viaceré sociologické výskumy a teórie zaoberajúce sa touto problematikou. Následne sa zameriam na obecnější sociologický rámec konzumácie živočíšnych výrobkov, pričom uvediem teóriu habitusu a konformity a budem sa zaoberať aj problémom štruktúry verzus jednanie. Teoretická časť vznikla na základe nazbieraných poznatkov kvalitatívneho výskumu a je navrhnutá tak aby priniesla prehľad problematiky a zároveň odpovedala na otázky, ktoré z výskumu vyplynuli. Hoci som sa počas výskumu zaoberala konzumáciou všetkých živočíšnych výrobkov teda aj vrátene mliečnych produktov a vajec, teória sa ale venuje prevažne konzumácii mäsa keďže mliečnym výrobkom sa doposiaľ nevenovala veľká pozornosť z pohľadu sociológie, moja práca teda prináša uvedenie aj do tejto problematiky.

Sociológia jedla

Od 20. storočia môžeme zaznamenať nárast sociologického výskumu zameraného na jedlo, pričom sa jedná najmä o empirický výskum. Štúdiu jedla sa venujú viaceré disciplíny, ako napríklad ekonómia, psychológia, či biológia, ktoré skúmajú jedlo z pohľadu trhu, individuálneho pohľadu či ako živinu pre telo. Iný pohľad na jedlo priniesla antropológia a sociológia, ktoré výskumami dokázali sociálny pôvod individuálnych stravovacích návykov (Diasio, Julien 2018:12). Teória týchto výskumov vychádza z obecných sociologických teórií napríklad štrukturalizmu. Autori výskumov o jedle dochádzajú k záveru, že stravovacie návyky sú sociálnou inštitúciou, a to preto, že sú založené a menia sa na základe doby čo znamená, že sa vyvíjajú v čase a mieste, teda sú rozdielne medzi kultúrami. Ďalej dávajú autori do pozornosti fakt, že jedlo ovplyvňuje a organizuje život, napríklad v rozdelení dňa na raňajky, obed a večeru či organizácií stretnutí s rodinou a priateľmi pod zámienkou spoločného stravovania sa (Holm 2013: 324 - 327). Marshall svoju prácu zakladá na definícii jedla, ako sociálneho a kultúrneho konštruktú a nie individuálnej preferencie vyberanej na základe chuti.

Do pozornosti dáva symbolický zmysel jedla v rituáloch aj v každodennosti života (Marshall 2006:70). Všetky druhy tovaru, no najmä jedlo, nekonzumujeme preto, že má nejaký účinok (pri jedle by to bola spomínaná chuť a výživová hodnota) ale preto, že sme si vedomý sociálnej pozície, ktorú produkty prinášajú spotrebiteľovi a teda môžu slúžiť ako prostriedok na sociálne prijatie či naopak vylúčenie (Marshall 2006:72). Jedlo je jedným z centrálnych aspektov každej kultúry a moderná spoločnosť sa začala ešte viac zaoberať stravou a jej kvalitou. Je tomu tak na základe zvýšeného prístupu k informáciám o potravinách a tým pádom aj zvýšenej pozornosti na to, z kadiaľ naše potraviny pochádzajú a aký vplyv majú na naše zdravie a taktiež na etiku s jedlom a jeho produkciou spojenú (Ward a kol.: 2010). Čo sa týka vylúčenia živočíšnych výrobkov, tak podľa výskumnej agentúry GlobalData napríklad počet vegánov v USA v roku 2016 narástol z 1% na 6%, čiže sa jedná o 600% nárast (Forgrieve: 2018). Podobných štatistík a predpovedí je mnoho a ukazujú na fakt, že v spoločnosti nastáva v tejto oblasti zmena. Napriek tomu ale spotreba mäsa celosvetovo stúpa, čo uvádza zaujímavý paradox.

Mäsový paradox a jeho sociologické vysvetlenia

Jedlom, ktoré nesie najsilnejší kultúrny význam je mäso, to je ale spojené v dnešnej modernej západnej spoločnosti s určitou dvojznačnosťou a nárastom negatívnych konotácií (Fiddens: 1991). Dôvodov prečo nekonzumovať živočíšne výrobky si môže jedinec nájsť viac. Inšpiráciou môže byť zlepšenie zdravotného stavu, či dôvodom na obmedzenie konzumácie mäsa a mliečnych výrobkov môže byť ekologická stopa, ktorú ich produkcia vytvára, posledný je dôvod morálny a vnútorný pocit o nesprávnosti produkcie, teda nesúhlas so súčasnou praktikou chovu a porážky zvierat. Práve posledný bod je spojený v poslednej dobe s viacerými škandálmi ohľadom produkcie mäsa, ktoré ale podľa spotrebiteľských štatistík (Loughnan 2014:1) na jeho predaj nemajú väčší vplyv. Prečo ľudia naďalej pokračujú v praktike konzumácii mäsa aj napriek hromadiacim sa dôvodom proti je neznáme a cieľom mojej práce bolo zistiť, aké sociálne faktory priamo či nepriamo jednotlivcov nútia k poslušnosti voči praktike.

Viaceré výskumu empiricky potvrdili mäsový paradox, teda nesúlad medzi vierou, že zvieratám sa nemá ubližovať a ich konzumáciou. Následne sa tieto výskumy venovali stratégiám na prekonanie paradoxu, teda ako je možné, že napriek vnútornému nesúhlasu s praktikou sa stále udržiava pričom viaceré nachádzajú vysvetlenie v odcudzení mäsa od zvierat. Teda v zámerné či podvedomé potláčanie spojenia medzi zvieratami a mäsom. Výskumy napríklad potvrdili

rozdiel vo vnímaní zvierat na základe toho či im prisudzujeme inteligenciu a teda aj kapacitu cítiť bolesť (Bastian, Loughnan, Haslan, Radke: 2013), pričom záverom bolo, že ľudia sú ochotnejší konzumovať zvieratá, ktoré pokladajú za neinteligentné. Iný výskum dokázal, že ľudia cítia menej empatie voči zvieratám pokiaľ mäso nepripomína časti zvierat, teda je spracované, ďalej keď názvy jedál neevokujú zvieratá, teda napríklad steak namiesto krava, a keď reklamy na mäso neukazujú zvieratá a nehovoria o ich porážaní (Kunst, Hohle 2016). Odcudzenie od zvierat prebieha aj na základe neúčasti spotrebiteľa na chove zvierat, ich porážaní a porcovaní mäsa, v modernej spoločnosti už drvivá časť spoločnosti prichádza do kontaktu len s mäsom pripraveným na spotrebu, a tak je odcudzenie mäsa od zvierat jednoduché (Singer, 1995). Melanie Joy píše o sociálnych a psychologických zásadách, ktoré umožňujú mäsový paradox a rozdeľuje ich na dva stupne, ktoré sa prelínajú. Je to za prvé popretie a za druhé odôvodňovanie (Joy, 2010). Pri popretí je dôležitá neviditeľnosť zvierat. Napriek tomu, že ročne sú zabitú milióny zvierat, nie sú viditeľné oni a ani ich utrpenie. Ku konzumentovi sa mäso dostáva spracované a zabalené v obchodoch s potravinami či ako hotové jedlo v reštauračných zariadeniach.

Ďalej konzumenti využívajú stratégiu odpútania morálky od svojho jednania, pri čom odkazujú na to, že hoci ich jednanie nie je možno správne, ale je odobrené nejakou vyššou hodnotou ako napríklad tradíciou či evolúciou, ďalej považujú jedenia mäsa za jedinu možnú alternatívu a zavrhujú možnosti vzdať sa mäsa v strave, a na koniec neuznávajú vlastnú vinu a odkazujú na horšie veci, ktoré sa dejú vo svete a teda jedenie mäsa nie je dôležitým problémom. Respondenti výskumu Graca a kolektívu taktiež uviedli, že sa aktívne snažia nepremýšľať o zvieratách a o ich smrti, čo im dopomáha nevidieť morálny aspekt konzumácie (Graca a kol. : 2014). Kust a Kohle, pri empirickom testovaní teórie disonancie pri konzumácii mäsa stanovali určitú škálu jej merania, ktorá ukazuje, že ľudia ktorí pociťujú najväčší diskomfort pri konzumácii mäsa sú tí, ktorí najsilnejšie vykazujú disonanciu (Hust, Kohle 2016). Teda čím väčší nesúlada medzi hodnotami a jednaním, tým väčší diskomfort, no aj tak títo jednotlivci pokračujú v konzumácii mäsa. Tento protiklad môžeme sledovať aj práve na mojom výskume, pričom pokladám za dôležité vysvetliť ako a čo vytvára tento silný nesúlada medzi jednaním a názormi.

Vyššie predstavené vysvetlenia sú všetko dôvody psychologické, ktoré nemôžeme poprieť, no zároveň musíme pripomenúť dôležitosť faktorov spoločenských. Hoci existuje množstvo sociologických výskumov jedla, väčšina výskumov, ktoré som študovala priamo v rámci problematiky konzumácie mäsa sú primárne psychologické, zamerané na vnútorné stavy jednotlivca, napríklad ako disonancia, ktorú považujem za dôležitý koncept v prípade v mäsa,

a preto ho využívam v rámci svojej práce. Výskum mojej práce ale prináša menej častý, sociologický uhol pohľad na tému udržiavania praktiky konzumácie živočíšnych výrobkov.

Schoolman, ktorý sa venoval nákupu jedla zo sociologického uhľu pohľadu, dochádza k záveru, že je pre konzumentov ťažké jednať na základe etiky či morálky voči životnému prostrediu a zvieratám a to preto, že ich spotrebiteľské správanie je súčasťou zvyku. Teda morálka nie je rozhodujúcim faktorom lebo habitus prebieha mimo vedomého rozhodovanie a tak nákup či stravovanie nie je výsledkom uvažovania (Schoolman, 2016). Táto teória sa javí na základe môjho výskumu otáznou, keďže respondenti o potravinách aktívne uvažovali a to nie len na osobnej ale aj profesionálnej úrovni, pokiaľ teda prijmeme teóriu habitusu, musíme usudzovať, že platí len občasne a to v dvoch rovinách. Teda len v niektorých otázkach, napríklad je možné ho prekonať v kupovaní plastových obalov alebo už nie v kúpe mäsa, a zároveň habitus platí len v momente nákupu či jedenia, ale v iných situáciách je konzumácie mäsa reflektovaná.

Jedným z ďalších možných sociologických vysvetlení, ktoré boli aplikované na konzumáciu mäsa je koncept kultúrnych repertoárov, ktorý pochádza od Lamont. Kultúrne repertoáre nie sú jednotné, ale slúžia ako akýsi nástroj, ktorý môžeme využiť rozdielne v rozdielnych situáciách. Oleschuk navrhuje, že na základe tejto variability kultúrnych repertoárov môžeme vysvetliť meniaci a paradoxný postoj ku konzumácii mäsa (Oleschuk, 2019: 341). Oleschuk hovorí o viacerých kultúrnych repertoárov, ktoré sa využívajú pri definovaní konzumácie mäsa. Napríklad spojenie maskulinity a mäsa, ktoré je častým v literatúre zameranej na mäso, pričom sa maskulinita či sila a svaly spájajú s mäsom a sú teda považované za jedlo, ktoré muži potrebujú a ich telo si vyžaduje (Oleschuk 2019, Adams 2022). Tento záver sa nejako počas môjho výskumu neprejavil vo výpovediach respondentov, mohli by sme ho nájsť na fakte, že dvaja respondenti, ktorí nejedli mäso vôbec boli ženy, ale samozrejme na takejto malej kvalitatívnej vzorke nemôžeme uplatňovať tento druh interpretácie. Ďalej Oleschuk hovorí o repertoároch identity, ktoré slúžia na zachovanie kultúry, a práve tento aspekt je ten ktorý bol silne prítomný aj v mojich rozhovoroch. Jedlo slúži na prepojenie ľudí k ich kultúrnym tradíciám, vytvára sociálne spojenia medzi jednotlivcami, rodinami a komunitami. Stretnutia nad jedlom, ktoré obsahuje takmer vždy mäso, slúži na utvrdenie skupinovej identity a pocitu jednotlivca, že patrí do tejto skupiny (Oleschuk, 2019: 348). To či jeme sami alebo v skupine výrazne ovplyvňuje šancu, že budeme jesť mäso a koľko ho budeme jesť, kvantitatívny výskum stravovacích návykov dochádza k záveru, že pravdepodobnosť jesť mäso sa zvyšuje pokiaľ ľudiaedia v prítomnosti kolegov či priateľov a je ešte výraznejšie vyššia pokiaľ sa stravujú s rodinou (Horgan a kol. 2019 :5). Zároveň sa potvrdilo, že množstvo mäsa sa zvyšuje pri

stravovaní sa mimo domu (Horgan a kol. 2019: 7), môžeme teda na základe tohto výskumu vidieť a overiť závery môjho výskumu, že pri konzumácii mäsa sú najdôležitejšie sociálne faktory ako rodina či stravovanie sa v skupine. Pri konzumácii v skupine na nás silnejšie pôsobia sociálne normy, ktoré Higgs považuje za dôležité pri rozhodovaní čo a koľko zjeme v spoločnosti, normy považuje za návody ako sa správne správať v rôznych situáciách, pričom za nedodržanie nastáva trest a tieto normy sú aplikovateľné v rámci sociálnych skupín, ako je národ, rodina či priatelia (Higgs, 2015: 38, 39). Dôvodom prečo ľudia sledujú normy je snaha zapadnúť do skupiny a pocit prijatia a teda konformita normatívneho správania. Zaujímavé, je že článok Higgs o normách v stravovaní nezahŕňa odkaz na konzumáciu živočíšnych výrobkov, sama autorka nazýva ľudí omnivormi bez reflexie toho, že sa jedná o normu, článok sleduje normy v stravovaní v zmysle kontroly veľkostí porcií jedla a výberu zdravých jedál.

Niektorí autori odkazujú na individualizáciu v oblasti stravovania, teda, že jedlo prestáva byť tak dôležitým rituálom ako tomu bolo kedysi. Pravdou je, že dnes môžeme sledovať viaceré individuálne stravovacie návyky, ako je napríklad vyhýbanie sa mäsu, napriek tomu ale ako poukazuje Marshall je jedlo rituálom mimo každodenného stravovania a to pri napríklad pri rodinných oslavách (Marshall, 2006: 74). Výskum Markowskej a Roxburgh napríklad prišiel so zistením, že omnivori majú negatívne názory a potrebu vyhýbať sa vegánov a dokonca to tak isto pociťujú aj vegetariáni, ktorí sa vyjadrili, že už teraz to majú veľmi ťažké s rodinou a ak by sa stali vegánmi tak by ich zrejme ich rodina znenávidela (Markowski a Roxburgh 2019). Vidíme teda, že stravovacie návyky nielenže vychádzajú zo sociálnych konvencií ale aj že pokiaľ sa tieto konvencie nedodržia, tak prichádza reálny trest vo forme častých výsmeškov, odsudzovania, vylúčovanie zo skupiny či nepokojov v rodine.

Delormier a kolektív sa zamerali na výskum stravovacích návykov zo štrukturalistického hľadiska a jedlo považujú za sociálnu praktiku, pričom čerpajú tento koncept od Giddensa. Zaoberajú sa aj stravovaním v rodine, keďže rodina utvára a udržiava sociálne praktiky. Rodiny sú sociálne skupiny založené na rutine a určitých spôsoboch vykonávania sociálnych praktík, tieto praktiky udržiavajú rodiny ako inštitúciu. Dané praktiky v rodine môžeme definovať ako spolužitie, vzájomná starostlivosť a spoločné stravovanie sa (Delormier, Frohlich, Potvin 2006 :220). Ďalej autori využívajú štrukturálnu teóriu aj na výber jedla, ktorý je ovplyvnený sociálnymi štruktúrami, napríklad kategorizujú určité jedlo ako tradičné, ktoré nesie väčší význam (Delormier, Frohlich, Potvin 2006: 221). Na príklade tohto prístupu môžeme vidieť obrat k praktikám v sociológii a zameranie sa na štúdium jedla nie ako na individuálne správanie ale na kultúrnu štrukturalizáciu konzumácie (Mylan, 2018:2). Výber jedla ukazuje

sociálne štruktúry, ktoré jednajú ako normy upravujúce rodinné stravovacie návyky. Tieto štruktúry slúžia ako sociálne pravidlá, ktoré môžu buď umožniť alebo naopak obmedziť jednanie počas sociálnej praxe, a môžu vysvetľovať ako sa udržiavajú stravovacie návyky (Dolormier, Frohlich, Potvin 2006: 222).

Môže sa zdať, že nálada v spoločnosti ohľadom konzumácie mäsa sa mení, keďže ľudia sú si stále viac vedomí negatívnych dôsledkov mäsa a zmena nastala aj v spotrebiteľskom správaní, napríklad ľudia kupujú častejšie spracované mäso a uprednostňujú kuracie pred červeným mäsom. Počet ľudí, ktorí nejedia, alebo jedia mäso len málokedy narastá, no napriek tomu sa na základe narastajúcej spotreby mäsa zdá, že k žiadnej závažnej zmene v spoločnosti nedošlo (Oleschuk, 2019: 339).

Konzumáciu živočíšnych výrobkov by sme mohli považovať za naučený vzor správania, niečo čo je v spoločnosti stále a nemeniace sa, preto nepodliehajúce diskusiám či pochybnostiam v každodennom živote. Mohli by sme primárne predpokladať, že jeme mäso pretože jeme mäso „odjakživa“, robia to všetci, je to prístupné, jednoduché a chutné. Toto správanie ja ale považujem za inštitualizované, vytvorené kultúrou a udržiavané tlakom sociálnych skupín. Teda nejedná sa len o niečo, čo robíme zo zvyku ale existuje aktívny tlak inštitúcií, sociálnych skupín a kultúrne vysokej hodnoty mäsa. Pod inštitúciami môžeme vidieť najmä rodinu, ako jednu z najsilnejších inštitúcií, formujúcu nás od detstva, ktorú môj výskum potvrdzuje ako najsilnejší faktor. Od malička nás rodičia učia, že živočíšne výrobky sú zdravé a jesť ich je pre zdravie priam nevyhnutné a v prípade nedodržania týchto pravidiel nás čaká či už ako deti alebo aj dospelých zo strany rodiny určitá forma trestu.

Mäso ako sociálny konštrukt

Ako som už uviedla vyššie, jedlo je jedným z najvýznamnejších rysov kultúry. To čo jeme a ako to jeme je dôležitým indikátorom toho, kto sme. Jeme totiž určité rastliny či živočíchy a pripravujeme určité pokrmy preto, že sú pre nás najviac výživovo hodnotné ale preto, že jedlo je sociálnym konštruktom, a teda to čo jeme nás zaraduje do určitej sociálnej skupiny a priestoru. Jedným z najvýznamnejších druhov jedla so silným kultúrnym významom je mäso. Preto pracujem s mäsom v rámci tohoto výskumu ako so sociálnym konštruktom a kultúrnym symbolom. Mäso sa často považuje za to jediné, pravé jedlo, nadradené nad ostatnými potravinami a tiež symbolom nadradenosti pre tých, ktorí ho jedia. „Spotreba mäsa

nie je rozhodnutie ohľadom potravín ale kulinárske postupy sú často dôležitou súčasťou kultúry a dokonca ukazovateľom spoločenského postavenia a identity. Jedná sa o tradične ťažko prístupnú a drahú živinu, a mäso sa stále považuje za symbol vyššieho príjmu a finančného pohodlia vo väčšine spoločností“ (Coker-Linden, 2011: 2). To, aké zvieratá konzumujeme je odvodené od toho z akej kultúry pochádzame, to ktoré zvieratá, aká ich časti a ako upravené jeme môže byť normou v spoločnosti jednej a považované za barbarstvo v spoločnosti druhej. Jedenie mäsa je založené na ideológii v danej spoločnosti a nie na individuálnom rozhodnutí jednotlivca. „Bolo by ľahké nájsť akýkoľvek počet ľudí, ktorí by súhlasili s tým, že vegetariánstvo je vo všeobecnosti ideologické, ak nie zjavne politické. Bolo by ťažšie presvedčiť väčšinu z tých rovnakých ľudí, že jesť mäso je taktiež ideologické. Každá štúdia stravovacích návykov musí byť uznať, že výber potravín je sprevádzaný sociálnymi pravidlami a významom a z toho je zrejmy rozsah jeho spojenia s kultúrnymi rituálmi, náboženskými aj sekulárnymi, a že mäso je médium bohaté na sociálny význam“ (Fiddens, 1991: 15). To, že mäso je dominantnou normou môžeme pozorovať práve na tom, že väčšina ľudí si neuvedomuje ideologický aspekt mäsa, nezamýšľa sa prečo je jedenie určitých zvierat každodennou súčasťou ich životov. Jadenie mäsa nie je len naučeným správaním, či súčasťou habitusu, ale táto praktika je aj udržiavaná rôznymi inštitúciami. Pohľad na mäso ako na nadradenú potravinu nie je zakorenený len v tradícii ale vychádza aj napríklad z prezentácie médiami či reklamami, je tak súčasťou kultúry minulej aj súčasnej.

Mäso je jedlom s najsilnejším spoločenským významom a v naprieč rôznymi kultúrami, niektorí sociológovia sa odvolávajú na nutričnú hodnotu mäsa ako na dôvod pre jeho kultúrny význam, a teda usudzujú, že hodnotu mäsu prikladáme preto, že je pre náš organizmus najlepšou možnou živinou (Breadsworth, 1997: 201). Tomuto tvrdeniu sa dá oponovať na základe toho, že v dnešnej západnej spoločnosti je na výber množstvo iných zdrojov všetkých živín, ktoré dáva telu mäso a navyše nespojených s negatívami modernej produkcie. Taktiež na základe viacerých štúdií sa najmä červené či spracované mäso ukázalo dokonca ako zdraviu škodlivé (Battaglia a kol., 2015). Symbolická sila mäsa je teda silnejšia než jeho nutričná hodnota. Breadsworth odkazuje na argumenty prečo je jesť mäso pre ľudí z biologického hľadiska považované za prirodzené, no následne prichádza so sociologickou argumentáciou prečo nemôžeme prijať biologický či evolučný argument dôležitosti mäsa založený na jeho nutričnej hodnote. Sociálnu konštrukciu mäsa môžeme vidieť na tom koľko rôznych obmedzení, či už náboženských alebo spoločenských je spojených s mäsom (Breadsworth 1997: 204). Ak je pre ľudí mäso dôležité a prirodzené prečo potom nejeme mäso všetkých

zvierat ale len pár druhov? Prečo viaceré náboženstvá zakazujú konzumáciu niektorých zvierat? Prečo je pre nás dnes neprijateľné vidieť celé mŕtve zvieratá na stole či jesť niektoré ich časti? Na základe týchto nezrovnalostí v teórii prirodzenosti konzumácii mäsa vidíme nakoľko je moderná konzumácia mäsa založená na kultúre. Twigg vytvorila hierarchiu symbolického moci potravín, pričom na jej vrchole je červené mäso, následne kuracie a ryby, potom vajcia a mliečne výrobky a nakoniec zelenina a strukoviny (Twigg 1979 v Bredswroth 1997: 210). Túto hierarchiu zostavila na základe sily potravín, teda nie racionálneho zváženia hodnoty ale predstavy, že tým, že potravina pochádza zo zvierat prinesie konzumentovi silu daného zvieratá. Túto hierarchie aj keď v opačnom zmysle sme mohli sledovať na mojich rozhovoroch v tom, že najdôležitejšie bolo obmedziť červené mäso, následne ryby a najmenej pozornosti na obmedzenie sa venovalo mliečnym výrobkom. Hoci vidíme pozostatky hierarchie, jej význam je obrátený. V dnešnej západnej spoločnosti nastáva posun od chápania mäsa ako toho najpodstatnejšieho jedla a narastajú obavy z negatívnych dopadov (Fiddens, 1991: 116). Napriek tomu ale konzumácia mäsa celosvetovo stúpa, preto sa môj výskum venuje tomu, aké faktory sú za tým, že hoci sa pozícia mäsa mení jeho konzumácia neklesá.

Počas výskumu sa ukázala ako hlavná inštitúcia, ktorá pomáha udržiavať túto praktiku rodina. Za prvé rodina uchováva tradície a slúži ako nositeľ zvykov z generácie na generáciu. „Jedenie je sociálne konštruované jednanie, a to aj keď jeme samy. To ako nakupujeme jedlo, varíme ho a jeme je založená na sociálne-kultúrnom kontexte. Vybrané jedlá a stravovacie návyky vytvárajú sociálny poriadok a hranice v rámci rodín, posilňujú putá a reprodukovujú skupinovú identitu“ (Wills a kol. 2011: 725,726). Ďalej slúži ako prostriedok kontroly či sa dodržiajú normy, viaceré rozhodnutia nechceme spraviť kvôli strachu z nesúhlasu rodiny či ich kvôli tomuto nesúhlasu a teda spoločenskému trestu pred rodinou tajíme, ako keď napríklad jeme mäso len prítomnosti rodiny. Strach z názoru rodiny či urazenia tradícií sa ukázal byť jedným z hlavných motívov prečo ľudia naďalej konzumujú mäso vo viacerých výskumoch, na ktoré odkazujem a aj v tom mojom (napr. Rosenfeld a Tomiyama, 2019, Cole a Morgan, 2011).

Zmeny v stravovacích návykoch modernej spoločnosti, ako napríklad znížená konzumácia červeného mäsa, neznamená zmenu chuti ale zmenu spoločenských podmienok. Pokiaľ sa uchovávajú určité tradície, ako napríklad častá konzumácia mäsa, tak preto, že hodnoty ktoré predstavujú sú stále dôležité. Pokiaľ sa tradičné správanie začne meniť, tak je to výsledok toho, že sa zmenili hodnoty (Fiddens, 1991 :51). Na silu hodnôt na pozadí mäsa a jeho udržania ako súčasť kultúry sa môžeme pozrieť dvoma spôsobmi. Na jednej strane sa dá povedať, že hodnoty ostávajú silné, keďže spotreba mäsa celosvetovo narastá, no zároveň narastá aj počet ľudí, ktorí

sa mäsu vyhýbajú alebo ho obmedzujú, teda môžeme zároveň povedať, že hodnoty sa do určitej miery rozhodne menia. Hodnotami v prípade mäsa myslíme rodinu, zvyklosti spojené s rôznymi sviatkami, ktorú majú často náboženský charakter, teda môžeme za jednu z hodnôt považovať aj snahu ostať verný náboženským tradíciám. Ďalej je to myšlienka, že človek je nadradený zvieratám a prírode a teda, že blaho človeka, aj keď tým blahom je len chuť a nie nutnosť, je dôležitejšie ako utrpenie zvierat či negatívne vplyvy na životné prostredie.

Pokiaľ by sme hovorili o každodennej konzumácii jedál tak by sme mohli hovoriť o habituse a naučenom správaní. To by sa ale mohlo prelomiť po tom ako jedinec opustí rodinné prostredie. Zdá, že najmä kvôli zmene hodnôt medzi generáciami a zmenou životného štýlu k opusteniu praktík na úrovni každodennosti aj dochádza. Tradície ako to, aké jedlá sa jedia počas sviatkov či osláv ale pretrvávajú a to preto, že je to niečo čo je inštitúciou rodiny aktívne prezentované jedincovi ako to správne a nemenné. Pocit tejto nemennosti nenastáva len pri sviatkoch ale pri bežných stretnutiach s rodinou. Pri rozhodovaní sa o tom aké jedlo kúpime a čo budeme jesť sa vždy riadime určitými sociálnymi normami. Tieto normy závisia od situácie, pričom v rozličných situáciách je rozdielna sila tlaku normativity. Práve táto normativita môže na individuum raz tlačiť z jednej strany a raz z druhej, a tak na jej základe vieme vysvetliť prečo sa raz niekto správa jedným spôsobom a inokedy opačným. Tieto nezrovnalosti v spoločenských normách potom slúžia jedincovi na ospravedlnenie kontradikcií v jeho jednaní (Diasio, Julien 2018: 17). Kontradikciami sú myslené rozdiely v stravovaní prezentovanom ako každodenné, teda tým, ktoré je racionálne odôvodnené a stravovaní výnimočnom, ktoré je často zahalené do pocitu frustrácie z vlastného rozhodnutia alebo je naopak označené za odmenu. Zmena pohľadu na tradičné mäsové pokrmy je spojená s celkovým posunom dnešnej západnej spoločnosti k ekologickejšiemu spôsobu života a ku snahe žiť zdravšie. Otázka toho, čo jeme sa môže zdať osobným rozhodnutím, ale keď sa začne na redukciiu spotreby mäsa pozeráť ako na správanie, ktoré má silný vplyv na životné prostredie tak toto správanie dostáva spoločenský kontext a môže spôsobiť spoločenské prijatie alebo odsúdenie (Coker, Linden 2011: 7). Rozhodnutia o stravovaní tak sú často zdrojom frustrácie a pocitu sklamaní z nedodržania svojich hodnôt a strachu z odsúdenia pokiaľ sa jednotlivec nespráva v súlade s tým čo je správne z ekologického či morálneho hľadiska. To, čo je ale správne z ekologického a morálneho hľadiska je ale v rozpore s tým čo je súčasťou kultúry a tradície, a teda vzniká vnútorný rozpor a často protichodné jednanie.

Doxa a sociálna štruktúra

Konzumácia mäsa nie je naučeným a nerefektovaným správaním najmä z jednoduchého dôvodu, a to že v dnešnej dobe, a najmä v prípade mojich respondentov, ju často aktívne reflektujeme. Nazvať konzumáciu mäsa nediskutovateľnou pravdou, teda doxou, nie je dostačujúce, lebo o doxe sa nerozpráva, nepozera sa na jej odvrátenú stránku. Doxu môžeme definovať ako nepopierateľnú pravdu, niečo čo je považované za samozrejmé a to aj bez diskusie (Bourdieu, 1972: 167,169). Problémom, ktorým sa zaoberám ale naopak je, že na negatívne aspekty konzumácie živočíšnych výrobkov sa pozeráme, dokonca ich môžeme z časti uznať za pravdivé, no aj tak pokračuje v praktike. Prečo je práve jedlo tým čo sa ľudia aktívne zaujímajúci sa o ekológiu nerozhodnú zmeniť?

Bourdieu definoval sociálnu štruktúru, ako miesto jedinca v spoločnosti, ktoré mu dáva rozsah možností jednania, ktoré má. Toto rozhodnutie čo robiť a čo nie pochádza z vedenia, ktoré je samozrejmé, o ktorom sa nehovorí ale každý ho pozná a dodržiava v rámci sociálneho poľa, teda rozsahu možností. Toto nediskutované vedenie nazýva Bourdieu doxa, teda akási zaužívaná viera či spoločensky akceptovaný názor alebo jednanie, rámec v ktorom môžu členovia skupiny jednať. Jednou z týchto nediskutovaných právd je aj jedlo, čo sa považuje za jedlé, výživné či chutné. Doxu môžeme odhaliť napríklad tak, že nájdeme rozdiely v rôznych spoločnostiach, pričom v každej majú svoju inú nemennú pravdu. V českej spoločnosti je zaužívané konzumovať mäso z kráv, kuriat a prasiat a mlieko z kráv, pričom mäso má veľkú rolu, je centrom väčšiny jedál. Toto kultúrnej delenie zvierat na jedlé a nejedlé, ktoré sa líši v rôznych spoločnostiach, ukazuje nakoľko je konzumácia mäsa spoločenským konštruktom (Joy, 2010). V reštauráciách je bežne len malá sekcia troch či štyroch bezmäsitých pokrmov, mäso je tiež súčasťou väčšiny tradičných jedál a nachádza sa tak ako na sviatočných stoloch, tak aj v denne konzumovaných pokrmoch.

Doxou sa téma mäsa stáva v momente, keď si sadáme za stôl a jeme. Mimo stolu môžeme o problémoch diskutovať, no keď sa už jedná o jedlo na tanieri tak diskusia je tabu. Môžeme teda povedať, že sa jedná o doxu lokálnu, platiacu len v podmienkach priamej konfrontácii s mäsom. So známymi teda môžu ľudia diskutovať o škandáloch v chovateľskom priemysle a tieto praktiky odsúdiť. Keď si ale následne s priateľmi sadnú do reštaurácie a objedajú si mäsité pokrmy tak diskusia a jej závery akoby sa vytratili, odsúdenie praktík ostáva len na teoretickej úrovni zatiaľ čo v praktickej nebráni v objednaní si steaku.

Udržiavaním inštitúcií sa zaoberá Boltanski v knihe *On Justification: Economies of worth*, kde definuje koncept ritualizácie (Boltanski, 2006: 81,82). Jednanie, ktoré je zakorenené v spoločnosti na základe inštitúcií sa stáva ritualizované a je praktizované bez uvedomenia si inštitúcií za jednaním. Jedná sa teda v niečom o protichodné vysvetlenie od toho Aronsovoho (Aronson, 2012: kap. 2.), kedy jednotlivci používajú určité stratégie a teda si uvedomujú prítomnosť pravidiel. V pragmatickej rovine ľudia inštitúcie vôbec nereflektujú a nevidia ich za svojim správaním. Toto vysvetlenie by sme mohli pridať ako ďalšiu možnosť vysvetlenia dodržiavania noriem v spoločnosti, a to že jedinci si inštitúcií nie sú vôbec vedomí a teda preto ich nedôvera v inštitúcie neodrádza v praktizovaní praktík, ktoré zastrešujú. Pokiaľ zamietneme, že konzumácia mäsa je doxou, alebo príjmem, že sa jedná len o doxu platiacu v určitých podmienkach, nemôžeme prijať ani teóriu Boltanského o ritualizácii, aspoň sa nedá konzumáciu mäsa zaradiť do jednania pragmatického, teda nereflektovaného. Dôvod je ten istý ako pri zamietnutí doxy, a teda, že inštitúcie za konzumáciou mäsa sú – aspoň z časti-reflektované a nie automatické rituály. Najmä u skupiny ekologicky aktívnych respondentov, sa predpokladá reflektovanie aspoň do určitej miery, stravovacie návyky teda nebudú rituálom praktizovaným bez vedomia. Ako sa ukázalo stravovanie je jednou z oblastí, ktoré sa snažia v rámci ekologicky udržateľného života najviac kontrolovať a teda hoci niektoré aspekty stravovania sú stále ako ukazuje moja práca rituálom tak každodenná konzumácia podlieha reflektovaniu správnosti.

Pokiaľ sa zamyslíme nad ostatnými opatreniami, ktoré sú potrebné pre ekologicky udržateľný život, tak sú to predmety habitualizácie (Bourdieu, 1990) – aký dopravný prostriedok používame, kde nakupujeme oblečenie či potraviny a tak ďalej. Konzumácia mäsa je ale spoločná pre všetky skupiny, pokiaľ by sme využili Bourdieho delenie sociálnej štruktúry podľa výšky kultúrneho a ekonomického kapitálu, tak do každej časti štruktúry by sme mohli zaradiť konzumáciu živočíšnych výrobkov, rozdiel by bol len v ich kvalite či v cene, za ktorú sa jedinec stravuje.

Ekologicky aktívny jednotlivci by sa nachádzali v štruktúre na viacerých miestach, no predpokladom je, že nie v dolnej časti rozloženia oboch kapitálov, teda o ekológiu sa zaujímajú väčšinou ľudia, ktorí majú prístup k informáciám a vedia ich využiť, teda majú vyšší kultúrny kapitál – napríklad vzdelanie. A taktiež je potrebné mať určité prostriedky uplatniť kroky k ekologickejšiemu životu – teda mať určitý ekonomický kapitál, tým sa myslí, že ľudia z nižších pomerov, nemajú záujem ani možnosť rozmýšľať nad tým, či pochádza jedlo z etických zdrojov a je nutrične vyvážené, pri stravovaní zvažujú najmä cenu, prípadne sýtosť. Okrem kultúrneho

a ekonomického kapitálu je dôležitý aj sociálny, ktorý podľa Bottero, ktorá nadväzovala na a kritizovala Bourdieho, je nemožné opomenúť pri vysvetľovaní štruktúry spoločnosti a jednania jednotlivcov (Bottero, 2005). Práve sociálny kapitál by mohol byť rozhodujúci faktor, prečo sa určití ľudia s rovnakým kultúrnym a ekonomickým kapitálnom rozhodnú žiť s ohľadom na ekológiu. Sociálny kapitál môžeme definovať ako kontakty a ľudí v okolí jednotlivca. Pokiaľ je jedinec členom skupiny, ktorá sa zaoberá ekológiou tak je skôr možné, že sa tiež bude snažiť správať sa ekologicky. Dvaja jedinci môžu teda vykonávať také isté zamestnanie a pochádzať z podobných rodín, no pokiaľ jeden žije vo veľkomeste a druhý v meste malom, je väčšia šanca, že ekologické myšlienky sa dostanú k tomu vo veľkomeste. Bourdieho teóriou by sme mohli vysvetliť prečo je niekto ekologicky aktívny, tým aká je jeho pozícia v štruktúre a aká habitualizácia je v pozadí ich jednania. Nevieme ale vysvetliť prečo sa títo jedinci aj napriek tomu, že spĺňajú predpoklady nevzdali konzumácie mäsa a v tejto praktike, ktorú by sme od nich neočakávali, stále pokračujú.

V teórii zaoberajúcej sa jedlom sa vyskytuje konflikt či sa jedením treba zaoberať ako druhom správania alebo sa jedná o sociálnu praktiku, teda činnosť vychádzajúcu zo sociálnej štruktúry a nie rozhodnutia individua. Teórie nazývajúce stravovanie jednaním, ktoré má v rukách jednotliviec nereflektujú nakoľko je to čo jeme formované na základe vzťahy s inými ľuďmi, rodinou a na koľko rozhodnutie jednotlivca závisí na sociálnom kontexte (Delormier, Frohlich, Potvin, 2009). Na odpoveď či je jedlo praktika prináša Warde rozdelenie stravovania na štyri rôzne praktiky, a to obstarávanie jedľa, varenie, organizácia spoločného stravovania a hodnotenie chuti jedla (Warde, 2016).

Jedlo je nie len živina ale aj rituál, ktorý je prítomný všade, na jedlo sa odkazuje ako na domov, je spojené s detstvom, oslavami, sviatkami a inými radostnými chvíľami a aj s uspokojením. Triedenie odpadu či jazda na bicykli nerozbije nijako vzťahy, nezasahuje do sociálne zaužívaného správania, aspoň nie tak silného ako je jedlo – obed s priateľmi, rodinná večera, grilovačka so susedmi – to všetko môže nedodržanie pravidiel voči jedlu znepríjemniť, môže dostať k odpojeniu sa od vlastnej sociálnej skupiny – čo môže byť spoločenským trestom pre jednotlivca. Pre vysvetlenie prečo sa ľudia rozhodnú pokračovať k praktike konzumácii mäsa a teda udržať konformitu si musíme uvedomiť význam jedla v spoločnosti. Ekologicky aktívny ľudia sú taký, ktorý sa rozhodli neísť cestou konformity v určitých otázkach, no práve v otázke jedla si konformitu, aspoň z časti, zachovali.

Presvedčenie verzus jednanie a vina

Ekologické či environmentálne jednanie môžeme klasifikovať ako osobné hodnoty a názory ohľadom životného prostredia, na operacionalizáciu tohto konceptu sa napríklad používa Nové environmentálne paradigma, vyvinuté Dunlapom a kolektívom. Toto merania zahŕňa tri dimenzie, a to rovnováhu medzi ľuďmi a prírodou, dopad ľudí na životné prostredie a život ľudí v harmónii s prírodou namiesto dominancie nad ňou (Wonneberger 2017: 171). Žiť ekologicky čo sa týka stravovacích návykov môže teda znamenať nekupovať produkty, ktoré škodia životnému prostrediu, ako napríklad palmový olej, produkty, ktoré sú dovezené z ďaleka a teda ich preprava škodí prostrediu, či jedlo, pri ktorého výrobe bolo zle zaobchádzané so zvieratami. Neschopnosť dodržať tieto zásady následne spôsobuje pocit viny, pričom vinu môžeme definovať ako negatívnu emóciu vyplývajúcu z vnímanej nezrovnalosti v konaní jednotlivca alebo nečinnosti s jeho vlastnými normami alebo morálnymi štandardmi (Wonneberger, 2017: 170). Na základe analýzy považujem vinu za prítomnú vo viacerých rozhovoroch, a preto pokladám za jeden z dôležitých teoretických konceptov práve tento pocit zlyhania kvôli protichodným motiváciám. Environmentálne a etické dôvody nemusia ale viesť len k úplnému vylúčeniu živočíšnych výrobkov, častejšie vedú k obmedzeniu konzumácie mäsa. Napríklad vyhnutie sa červenému mäsu, či jedenie mäsa len v určitých situáciách. Čo sa týka etickej stránky problému, chovanie zvierat v prijateľných podmienkach sa môže zdať vhodným riešením a samotná konzumácia zvierat teda nie je videná ako problém. Jedincovo rozhodnutie ďalej ovplyvňujú aj iné aspekty, napríklad snaha neuraziť hosťa, či vychutnať si obľúbené jedlo, teda aj keď vidia dnešnú produkciu mäsa ako problematickú, rozhodnutie ako jednať nie je už tak jednoduché a jednanie je ovplyvnené komplexným systémom rôznych tlakov (Gfeller, 2019:736). Téma viny a zodpovednosti je prepojená s rodinou, a to tak že rodina slúži aj na redukciu viny z konzumácie živočíšnych výrobkov. Teda pokiaľ si dáme mäsové produkty, ktoré sme si zakázali z morálnych dôvodov pri stretnutiach s rodinou, je to v poriadku, hoci pocit viny pretrváva, jednanie má svoje ospravedlnenie, napríklad spomínaná snaha neuraziť tých, kto jedlo pripravili, neprelomiť rodinné tradície, a nevyčleňovať sa zo svojej primárnej sociálnej skupiny. Gfeller svoj výskum zamerala na podobné krízové situácie, a práve na porušenie zásad ohľadom stravovania, pričom sa sústredila najmä na to ako sú jedinci schopný v týchto situáciách reflektovane jednať. Obmedzenie živočíšnych výrobkov je spojené s morálkou a predstavou kto som ako človek a aké je moje miesto v spoločnosti, dodržanie svojich zásad je súčasťou schopnosti jednať a možnosti jednať vo svojom záujme (Gfeller 2019: 737). Vyšší záujem o ochranu prírody spôsobuje nie len pocit viny ale aj ako táto vina

ovplyvňuje správanie. Čím viac sa niekto zaujíma o životné prostredie, tým bude pocit viny v prípadoch kedy jedná jednotlivec v rozpore so svojimi zásady, vyšší lebo dochádza k porušovaniu environmentálnych noriem na vyššej úrovni (Wonneberger, 2017: 172-3). Tento záver môžeme vyvodit' na základe rozhovorov, kedy sa objavoval často pocit viny, a to nie len z konzumácie mäsa ale napríklad aj z kupovania vína, ktoré pochádza mimo Českú republiky či kupovania banánov či čokolády, teda produktov, ktoré sú spojené s vysokou ekologickou stopou či inými negatívnymi aspektami. Vidíme teda, že čím sa jednotlivec zaoberá viac o ekológiu jeho pocit frustrácie či vina sa násobí a vzniká pri viacerých rozhodnutiach v rôznych oblastiach. Hoci nemôžeme porovnať pocit viny s ľuďmi, ktorí sa zaoberajú o ekológiu len minimálne, predpokladom je, že pokiaľ nemáme informácie alebo sa rozhodneme, že dôsledky našich činov na prírodu nie sú pre nás dôležitým faktorom, tak pocit viny nebude prítomný v takej miere ako keby sme išli priamo proti svojim morálnym štandardom, ktoré sme si sami stanovili.

Mäso má v dodržovaní zásad a environmentálnej morálke špecifické postavenie na rozdiel od iných ekologických krokov, ktoré sa dajú podniknúť. Dôvodom je práve už spomínaný kultúrny význam mäsa. Pri konzumácii mäsa, v modernej dobe často dochádza k disonancii medzi vnútorným pocitom a jednaním. Jedná sa o takzvaný mäsový paradox (Loughnan, 2014). Tento paradox nastáva lebo na jednej strane mnohí ľudia hovoria, že milujú zvieratá a chcú ich chrániť, taktiež majú doma často psy či mačky, ktoré pokladajú za členov rodiny. Na strane druhej ale jedia mäso ktoré pochádza z mŕtvych zvierat, ktoré často prežili veľké utrpenie kým sa z nich stalo mäso na tanieri. Podľa výskumu Thorslunda a Lassera spôsobujú túto priepasť primárne nedostatok informácii (čo neplatí v našom prípade členov ekologickej organizácie) a sociálne a morálne hodnoty. Autori považujú ale rozdiel medzi postojom a správaním za sociálny fenomén a nie za individuálnu voľbu, je to teda výsledok sociálnych praktík a nie rozhodnutie individua. Nastáva teda paradox protichodných pocitov a jednania pričom pri ekologicky aktívnych jedincoch, ktorí napríklad bojujú za záchranu určitých živočíchov na strane jednej a konzumujú iné na strane druhej je to tento paradox ešte silnejší. U nich nastáva totiž paradox dvojitý, medzi mäsom a zvieratami a medzi vlastnými zásadami a jednaním. Aby sa jedinci zbavili tejto kognitívnej disonancie, tak sa snažia mäso a zvieratá v mysli vôbec nespájať, napríklad nevaria mäso doma, aby ho nevideli surové, alebo sa vyhýbajú druhom mäsa, ktoré príliš pripomína zviera, z ktorého pochádza a preferujú napríklad mäso už naporcované na malé kusy (Coker, Linden, 2011: 3). Počas výskumu sme mohli túto disonanciu zaznamenať v tom, že niektorí respondenti sa vyhýbali vareniu mäsa doma a na tom, že takmer

žiadny z respondentom nerozprával napríklad o podmienkach, v ktorých zvieratá žijú a ponúkal rovno riešenie problému, ktoré našiel a to jedenie mäsa z dobrých mäsiarstiev či chovaných na dedine u známych. Dôvodom je najmä to, že takto nevzniká uhlíková stopa, keďže mäso nie je potrebné dopraviť a tiež sa tak utláčania do pozadia celkový problém s chovom zvierat na mäso.

Podľa Aaltola treba zavrhnúť teóriu racionálnej voľby, lebo ľudia často nie sú schopní robiť racionálne rozhodnutie keď príde na jedlo. Usudzuje, že spotrebitelia často neuvažujú racionálne pri kúpe jedla či jedení a jednújú skôr na základe emócií, tieto emócie môžeme na základe poznatkov môjho výskumu spájať s tradíciou, rodinou, snahou nevyčleniť sa zo sociálnej skupiny či s pôžitkom z jedla. Keďže sa spotrebitelia nerozhodujú primárne na základe racionálneho uvažovanie tak k zmene každodenných stravovacích návykov nepomôže viesť viac o environmentálnych a etických úskaliach konzumácie mäsa (Aaltola 2019: 12-13). Aaltola pracuje s dvoma konceptami, a to s mäsovým paradoxom and akrasiou. Tieto dva koncepty sú podobné, v tom že oba vyjadrujú nesúlads protichodných myšlienok a jednaní. Mäsový paradox je stav, kedy sa jedinec zaujíma o dobro zvierat ale zároveň praktikuje jednanie, ktoré im ubližuje, teda podporuje ich chov na živočíšne výrobky. Tento stav je vytvorený šiestimi faktormi, ktoré umožňujú jednat' v rozpore v pocitmi, a to: kognitívna disonancia, odlúčenie či zamietnutie vzťahu, strategická ignorancia, hedonizmus, tradícia a marginalizácia empatie (Aaltola, 2019: 10). Na základe štúdií sa za najúčinnejšie faktory, ktoré potlačujú paradox ukázali hedonistické hodnoty, teda jedenie mäsa proste preto, že chutí dobre a jedinec si chce užiť pôžitok z jedla, a druhým najsilnejším faktorom sú tradície. Na základe odvolania sa na chuť či tradície tak môže jedinec pokračovať v konzumácii mäsa aj keď zároveň uznáva názor, že zvieratám by sa nemalo ubližovať (Aaltola, 2019: 3). Práve tradícia a chuť sa ukázali byť silnými aspektami počas mojej štúdie, respondenti sa často odvolávali na tradičné mäsové jedlá, ako na niečo čoho sa nevedia vzdať a občas si doprajú ako odmenu a tiež sme mohli často počuť, že v niektoré sviatky je proste tradícia jesť určité pokrmy a teda a s tým sa nedá nič robiť. Aj ostatné faktory, ktoré potláčajú mäsový paradox môžeme sledovať pri výpovediach respondentov. Tým, že respondenti nerozprávali o podmienkach zvierat v spojení s konzumáciou mäsa, značí zamietnutie vzťahu medzi zvieratami a mäsom a teda považovanie mäsa za potravinu ako každá iná, zaoberajú sa ňou len z hľadiska ekológie a nie ako morálnym problémom, čím strategicky ignorujú časť problému spojenú s konzumáciou živočíšnych výrobkov. Marginalizácia empatie značí pociťovanie empatie len s určitými tvormi, či už len s ľuďmi, ale častejšie s ľuďmi a niektorými zvieratami, teda zvieratami, ktoré nie sú považované za jedlé.

Aaltola sa zaoberá najmä akrasiou, pričom rozdiel je v tom, že v mäsovom parodoxe jedná konzument proti svojim pocitom a súcitom so zvieratami, v prípade akrasii ale jedná voči svojim znalostiam a racionálnemu odôvodneniu, že toto jednanie nie je správne. Teda akrasia je založená na racionálnom komponente a nie na emóciách ako mäsový paradox. Práve preto je pre náš prípad ekologicky aktívnych jednotlivcov vhodnejšie pracovať s konceptom akrasie lebo sa jedná o ľudí, ktorí majú všetky potrebné informácie a sami racionálne reflektujú konzumáciu mäsa ako problematickú. Bližšie autor špecifikuje omnivorskú akrasiu, ako stav, v ktorom jedinec verí, že konzumácia zvierat je morálne neospravedlňiteľná no napriek tomu pokračuje v tejto praktike (Aaltola, 2019: 2).

Tým, že sa racionálne dôvody nedostávajú do popredia pri rozhodovaní o stravovaní sa udržiava akrasia, teda nesúlad medzi racionálne uznanými dôvodmi prečo nejесť mäso a jednaním, ktoré je protichodné. Tento Aaltolov záver nám môže dopomôcť pochopiť prečo v iných otázkach silné environmentálne cítenie nezabraňuje jedeniu mäsa a že racionálne dôvody nemajú takú váhu a nie sú tým hlavným na základe čoho sa rozhodujeme pri stravovaní.

Procesu odôvodňovania konzumácie mäsa sa venovali viaceré výskum, napríklad Piazza a kol., stanovili 4N, čo sú odôvodnenia, že jedenie mäsa je natural, normal, necessary a nice (prirodzené, normálne, nevyhnutné a príjemné). Prostredníctvom tejto racionalizácie sú ľudia schopní konzumovať mäso bez pocitu viny. Pod prirodzeným rozumieme hierarchiu v prírode, predkov, či tradíciu. Pod nevyhnutnosťou je predstava mäsa ako zdravej potraviny, normálnosťou sa myslí to, že to robia všetci, je to súčasť kultúry a každodennosti. A na koniec pod tým, že je to príjemné je chuť mäsa (Piazza, 2015). Tento koncept racionalizácie nemôžeme na základe výskumu uplatniť celkovo. Vylúčiť musíme rozhodne nevyhnutnosť, keďže respondenti tohto výskumu nepovažovali mäso za zdravé a vôbec nie za nevyhnutné ho konzumovať. To, že je jedenie mäsa normálne platí v tomto prípade oblastne, keď sú respondenti s rodinou tak sa stáva tento aspekt silný ale naopak v práci sú pod tlakom opačným, teda stretávajú sa s veľa ľuďmi, ktorí mäso nejedia vôbec. Prirodzenosť nie je prítomná pokiaľ sa na tento aspekt pozeráme ako na záležitosť hierarchie druhov ale čo sa týka predkov a tradícií je koncept prítomný výrazne. Môžeme to vidieť na konzumácii mäsa cez sviatky, kedy je určené, čo sa musí jesť a respondenti mali pocit, že sa jedná o nemenný zvyk, ktorý sa musí dodržiavať. Druhým výrazne prítomným aspektom je chuť. Vo viacerých rozhovoroch zaznelo, že si mäso občas „doprajú keď majú chuť“ alebo že sa jednoducho nevedia vzdať niektorých pokrmov. Okrem rodiny, tradície a chuti a by sme museli ku koncepty Piazzzy pridať ešte jeden aspekt, a to už spomínanú konzumáciu lokálneho mäsa, teda racionalizáciu konzumácie

zníženým negatívnych faktorov produkcie mäsa. Tento aspekt bol počas rozhovor najčastejší, dôvodom je práve vysoká ekologická angažovanosť respondentov a využívanie racionalizácie jednania prostredníctvom zníženia dopadu používajú v rôznych sférach každodenného života. Pokiaľ v určitých situáciách nejednajú v súlade so svojimi zásadami a očakávaniami ako by mali jednať pociťujú vinu. Počas výskumu o rodinných stravovacích návykoch prišli Wills a kolektív na to, že rodiny zo strednej vrstvy pociťujú výčitky pokiaľ si dajú jedlo, ktoré považujú za zlé. Boli si vedomí svojich chýb, ktoré boli v rozpore so sociálne zakorenenými očakávaniami, že sa budú správať v rámci dominantného diskurzu zdravej stravy (Wills a kol. 2011: 737). Jedná sa teda o podobný príklad na aký som narazila pri mojom výskume, miesto strednej vrstvy sa ale jedná o ekologicky angažovanú skupinu a skôr ako zdravie je najdôležitejším očakávanie, ktoré chcú splniť a to žiť čo najviac ohľaduplne k životnému prostrediu. Rodiny zo strednej vrstvy odmietali tradičnú kuchyňu ako niečo menej cenné – naši respondenti českú kuchyňu nezvrhovali, mali na ňu dobré spomienky a príležitostne im bola za odmenu – zároveň ale hovorili, že tak už „rozhodne“ nejedia, že sa ich strava diametrálne odlišuje a už by tak nedokázali jesť často. Autori výskumu hovoria o vnútorných konverzáciách, ktoré všetci máme o jedle, o tom čo je správne a čo nie. Tieto rozhodnutia robíme na základe snahy byť ako niekto a nebyť ako niekto iný, teda byť súčasťou sociálnej skupiny, ktorej chceme byť (Wills a kol. 2011: 727). To ale spôsobuje aj častú dvojznačnosť keďže sme členmi viac ako jednej skupiny, v tomto prípade sa snaha byť čo najviac ekologický prekrýva so snahou ostať verný tradíciám rodiny.

Výskum zameraný na vegetariánov, ktorí výnimočne jedia mäso dokladá, že obmedzenie mäsa je považované za subjektívne zvolenú sociálnu identitu (Rosenfeld, Tomiyama, 2019). Niektorí vegetariáni majú pocit, že keďže sa jedná o ich rozhodnutie, tak sa môžu v občasných situáciách svoje zásady porušiť, napriek tomu ale často pociťujú výrazne negatívne pocity z prelomenia svojich zásad. Situácie kedy jedia mäso sú stretnutia s rodinou a iné špeciálne príležitosti, teda nechajú sa ovplyvniť sociálnymi vplyvmi a nie vlastným uvážením. Rosenfeld a Tomiyama pracujú s Goffmanovým konceptom stigmy, pričom práve strach zo stigmy považujú autori za dôvod prečo sa ľudia pri spoločenských stretnutiach správajú konformne. Ľudia, ktorí obmedzujú mäso sa vyjadrili, že ho keď ho konzumujú tak ja to najčastejšie preto, že chcú zapadnúť medzi ostatných, nechcú vytvoriť konflikt, z rešpektu voči rodinnej tradícii, alebo kvôli tomu, že odmietnuť pokrm by bolo kultúrne neprijateľné (Rosenfeld a Tomiyama, 2019: 3). Aj výskum Markowskej a Roxbourg sa zaoberal stigmou spojenou s deviáciou noriem stravovania, pričom výskum dochádza k záveru, že vegáni a aj ľudia, ktorí konzumujú mäso

spájajú vegánstvo či vyhýbanie sa mäsu so spoločenským vylúčením a negatívnym sociálnym dopadom na jednotlivca (Markowski a Roxbourg, 2019). Viaceré výskumy názoru na vegánov dokázali, že pohľad na nich je prevažne negatívny, sú považovaný za slabých a citlivých (Potts a Parry 2010). Cole a Margon dokonca tento fenomén pomenovali „veganofóbia“, ich výskum vychádza z analýzy médií, ktoré vykresľujú vegánov ako askétov či extrémistov. Výskumníci si myslia, že takéto mediálne rámovanie prispieva k udržiavaniu praktiky konzumácie mäsa, marginalizácii vegánov, reprodukuje druhovú nadradenosť a prispieva k udržiavaniu porušovania práv zvierat (Cole a Margon, 2011). Podľa výskumu Bresnahan a kolektívu je vegánstvo stigmou preto, že zabráňuje udržiavaniu vzťahov prostredníctvom spoločného stravovania, pričom vegáni vyvolávajú znepokojenie či dokonca hnev v ostatných, ktorí mäso jedia (Bresnahan, Zhuang, Zhu, 2016). Stigma je teda častým konceptom vo výskume vegánstva a vegetariánstva, pre ujasnenie môžeme stigmou definovať ako negatívny pohľad či predsudok voči niekomu s odsudzovaným statusom či charakteristikami, jednotlivci sa snažia stigme vyhýbať keďže prináša vylúčenie či trest zo strany spoločnosti (Goffman, 1963). Koncept stigmy tak zapadá do teórie prečo aj napriek osobnému presvedčeniu ľudí pokračujú v praktike konzumácie mäsa a ukazuje nakoľko sú dôležité sociálne faktory.

Ekológia a konzumácia mäsa

Aby som mohla skúmať silu faktorov, ktoré tento nesúlad ovplyvňujú tak mojimi respondentami boli ekologicky angažovaní ľudia, ktorí sú v tomto ohľade zaujímavým prípadom, totiž zaoberajú sa o životné prostredie a zvieratá, no niektorí z nich v konzumácii mäsa pokračujú. Tento paradox poskytuje sociologicky zaujímavú pôdu na výskum. Vo svojom článku Sánchez-Sabate a Sabate uvádzajú, že skúmali pätnásť rôznych výskumov zaoberajúcich sa redukciou mäsa z ekologických dôvodov a ich záverom bolo, že malá časť ľudí by bolo ochotná vzdať sa mäsa, táto cesta ako bojovať proti klimatickej zmene je najmenej preferovaná a tiež považovaná za málo účinnú v porovnaní s inými cestami žiť ekologicky (Sánchez-Sabate, Sabate, 2019). Kvalitatívny výskum ľudí, ktorí sa rozhodli obmedziť mäso ukázal, že hoci si boli respondenti vedomí ekologických dôsledkov mäsa nebol to dôvod prečo sa rozhodli mäso obmedziť a hlavným dôvodom väčšiny respondentov sa ukázalo byť zdravie (Mylan, 2018). Vidíme teda, že jedlo a mäso je niečo čoho sa ľudia vzdávajú ťažšie ako iných častí svojho životného štýlu, na otázku prečo tomu tak je sa snaží zodpovedať môj výskum. Na objasnenie prečo je okrem predpokladaného záujmu o práva zvierat, zaujímavý paradox

ekologicky aktívnych konzumentov mäsa, uvádzam, že produkcia živočíšnych výrobkov je jedným z najvýraznejších faktorov, ktoré ovplyvňujú životné prostredie. Konzumácia mäsa spolu s dopravou a znečistením spôsobením bývaním je jedným z troch hlavných vplyvov na životné prostredie, ktoré sú spôsobené spoločnosťou (Mylan, 2018: 1). Chov zvierat je tiež veľkou záťažou pre pôdu a vodu, napríklad USA využíva 50% pôdy na produkciu dobytky, 80% vody a 17% fosilnej energie (Pimental a Pimentel, 2003: 660). Konzumácia mäsa sa v posledných desaťročiach celosvetovo strojnásobila a konzumácia mliečnych výrobkov dokonca narástla štvornásobne, pri takomto raste je nevyhnutné produkciu znížiť a taktiež sa tento tlak na to podniknúť kroky zvyšuje v spoločnosti, ktorá začína uznávať potrebu znížiť emisie (Blattner, 2020: 2). Keďže práca pojednáva o ekologicky aktívnych jedincov je nevyhnutné bližšie sa venovať téme ekológii v spojení s konzumáciou živočíšnych výrobkov. Environmentálna sociológia je zameranie odboru, ktoré sa sústreďí na narastajúcu dôležitosť environmentálneho správania v spoločnosti. Tento smer je možné prepojiť so sociológiu spotreby a tak sa zamerať na spotrebu jedla z ekologického hľadiska (Spaargaren, Van Vliet, 2000). Spaargaren a Van Vliet navrhujú využitie štrukturálneho prístupu a pracujú s pojmom sociológia udržateľnej spotreby. Spotrebu tak je možné skúmať z makro úrovne a sledovať environmentálne správanie z inštitucionálnej perspektívy (Spaargaren, Van Vliet, 2000: 54). Autori považujú za dôležité definovať udržateľný životný štýl, ktorý definujú ako taký, keď jedinec všetky časti svojho životného štýlu zvažuje z pohľadu environmentálnej udržateľnosti a vyvíja snahu aby všetky tieto časti boli čo najviac udržateľné (Spaargaren, Van Vliet, 2000: 57). Túto definíciu tak môžeme využiť aj na konceptualizáciu pojmu ekologicky aktívny jednotlivci, ktorý v tejto práci využívam. S narastajúcou znalosťou v spoločnosti o environmentálnych problémoch sa vyskytuje fenomén environmentálnej či ekologickej viny, túto vinu v súčasnosti pociťuje množstvo ľudí na základe pocitu, že pre životné prostredie nerobia dosť, pričom ďalšia skupina ľudí tento spoločenský tlak správať sa udržateľne odcuďzuje (Tam, 2019). Scott a kolektív sa zaoberali podobnou problematikou ako môj výskum, ich hypotéza a záver bol, že ľudia, ktorí sa snažia žiť udržateľne a majú informácie o dopade mäsa tak naopak disonanciu pri konzumácii nepociťujú, a to preto, že sú si vedomí toho čo robia, žiadne informácie nepotláčajú a jedajú teda z vlastnej iniciatívy (Scott, Kallis, Zografos, 2019). Autori prinášajú vysvetlenie, že ekologicky aktívny jedinci napríklad majú internalizované názory, že ich jednanie nemá dostatočný vplyv, že by bolo príliš náročné z ekonomického a politického hľadiska pretvoriť agrikultúru a prestať produkovať mäso. Žiaden nesúlad medzi hodnotami a jednaním teda nenastáva ale jednotlivci jedajú na základe racionálne odôvodnených záverov (Scott, Kallis, Zografos, 2019). Tento záver považujem za

problematický z dôvodu, že autori nazývajú svojich respondentov environmentalistami a už na základe pojmu environmentalista vyplýva, že tento jedinec jedná v záujme životného prostredia, pokiaľ by všetci environmentalisti usudzovali, že akcie jednotlivca nemajú žiaden zmysel tak by to znamenalo, že by nerobili nič čo podporuje ekologickú udržateľnosť. Závěry výskumu Scotta a kolektívu sa dajú uplatniť na jedincov, ktorí majú určité obavy o životné prostredie no zároveň nič nepodnikajú na zlepšenie situácie, nemôžeme ich ale teda nazvať environmentalistami alebo ekologicky aktívnymi. Proti tomuto záveru stojí aj fakt, že väčšina environmentálne aktívnych jedincov pociťuje vinu, že nerobí pre životné prostredie dosť, čo zamietá argument, že veria v to, že ich akcie nemajú zmysel.

Teória konformity

Na vysvetlenie prečo ľudia naďalej dodržiavajú pravidlá, ktorým už naplno neveria, môžeme použiť taktiež teóriu konformity. O konformite a jej vplyve na rozhodovanie píše Elliot Aronson, ktorý ju definuje ako zmenu v správaní jednotlivca či v jeho názoroch na základe skutočného či symbolického tlaku od iných ľudí či skupiny ľudí (Aronson, 2012: kap. 2). Konformita odrádza či zabraňuje jedincom vyjadriť svoje vlastné názory, a to aj v prípade, že sú si istý vlastnou pravdou a veria, že jednanie ostatných je nesprávne. Ak teda na tému konzumácie živočíšnych výrobkov aplikujeme teóriu konformity, môžeme odhaliť prečo sa táto praktika udržiava, aj keď viera v inštitúcie za praktikou klesá.

K sledovaniu zaužívaných praktík aj napriek pochybnostiam zrejme dochádza preto, že porušenie konformity by mohlo znamenať spoločenský trest, a teda sa jednotlivci rozhodnú radšej nasledovať normu. V tejto situácii, kedy jednotlivci čelia nátlaku, alebo veria, že nátlak existuje, tak namiesto toho aby vyjadrili svoj názor zapadajú do konformity a činia tak ako „všetci ostatní“. Pri rozhodnutí sa ísť cestou konformity môže jedinec zvoliť tri taktiky, a to: dodržanie, identifikácia a internalizácia (Aronson, 2012). Prvá možnosť teda dodržiavanie predpisov nastáva v prípade keď jedinec hoci dodržiava pravidlá stanovené inštitúciou ale vnútorné s nimi nesúhlasí, jedná s nimi v súlade len základe odmeny alebo trestu. Pokiaľ by jednotlivec voči konzumácii mäsa zaujal pozíciu dodržiavania pravidiel, tak by tak jednal len v prípade, že by sa napríklad stretol s opovrhnutím či výsmechom pokiaľ by mäso nejedol, ak by ale nehrozil žiaden reálny trest, tak by pravidlá sám od seba nedodržiaval. Druhá možnosť, čiže identifikácia už nestavia na stálej potrebe trestov či odmien ale na napodobňovaní správania určitej skupiny či jednotlivca, teda snahe správať sa ako nejaký významný druhý, nie

zo strachu trestu ale z potreby byť ako daný druhý. Ak teda napríklad rodičia jedia mäso, a aj keď vieme že by neprišiel žiaden trest ani odmena, tak mäso jeme tiež lebo chceme napodobniť ich vzorce správania. Táto druhá varianta sa zdá byť z výpovedí respondentov najčastejšou. Respondentom nehrozí reálny trest od rodiny, ale chcú byť súčasťou skupiny a tradícií a preto mäso občasne konzumujú. Poslednou možnosťou ako sa postaviť k pravidlám je internalizácia, teda prijatie pravidiel za vlastné. V tomto prípade nerobíme niečo preto, že to robia iní a chceme vytvoriť nejaké zdanie, ale sme vnútorné plne presvedčený správnosťou jednania. Aj internalizácia vychádza tak isto ako predchádzajúce dve taktiky zo socializácie, ale jedná sa o socializáciu zvnútornenú, jednotlivec už pravidlá nepovažuje za niečo prichádzajúce zo sociálneho sveta ale za jeho vlastné. Táto stratégia je prítomná vo výpovediach respondentov, ktorí mäsa konzumujú v obmedzenom množstve ale varia a kupujú si ho sami. Teda norma, že jesť mäso je zvnútornená a považovaná za správnu pokiaľ sú splnené určité podmienky, napríklad lokálny pôvod mäsa a nie častá konzumácia. Práve preto, že existujú rôzne, až tri možnosti ako prísť ku konformite tak praktika pretrváva aj napriek pochybnostiam. Ekologicky aktívny respondenti zapadajú najmä do druhej možnosti konformity, teda identifikácie, pričom sa snažia zapadnúť do svojej rodiny či iných sociálnych skupín, napríklad priateľov.

Podobnú teóriu ako je tá konformity zaviedol Hirschman, ktorý stanovil delenie možných reakcií pri nespokojnosti s organizáciou, a to únik, hlas a lojalitu. Pod organizáciami voči ktorým môžu byť tieto stratégie využité píše o štáte, kmeňoch či spotrebnom trhu, konzumácia živočíšnych výrobkov je súčasťou spotrebného trhu, no rozhodne ju nie je možné takto zjednodušiť a treba ju považovať za súčasť kultúry a spoločenskú praktiku (bližšie má teda k praktikám kmeňa ako spotrebného trhu). Pojem organizácia môžeme nahradiť praktika. Pri porovnaní náročnosti úniku a hlasu, je únik vždy jednoduchší, nevyžaduje akciu zo strany nespokojného individua. Hlas naopak znamená čas, odvahu a možné spôsobenie negatívnych dôsledkov samému sebe, na druhej strane ale na rozdiel od úniku môže jednotlivec využívajúci hlas docieľiť pozitívnu zmenu (Hirschman, 1970: 431). Pokiaľ aplikujeme dané delenie reakcií na našu problematiku, môžeme povedať, že únik je forma potlačania informácií, ktoré by viedli k zamietnutiu praktiky, a hlas je náročná cesta prijatia nových informácií a zamietnutia tých doterajších, ktoré propagovali inštitúcie. Podľa Hirschmana si jednotlivec vyberie hlas pred únikom vtedy, keď sa zaujíma o verejné šťastie a podnikne kroky na to, aby zlepšil situáciu v spoločnosti (Hirschman, 1970: 434). Oným verejným blahom v prípade konzumácie mäsa sú práve ekologické následky produkcie. Ekologicky aktívny respondenti by sa teda mali

rozhodnúť pre vyjadrenie svojho hlasu a pre boj proti praktike. Respondenti aj napriek všetkým okolnostiam volia občas únik v otázke živočíšnych výrobkov pred vyjadrením hlasu. Keďže sú si ale vedomí negatívnych aspektov, sami ich reflektujú a často aj konajú, nemôžeme povedať, že v prípade respondentov sa jedná o lojalitu. Dôvodom sa na základe výskumu zdá byť sociálny tlak, ktorý núti jedinca v určitých situáciách ku konformite a taktiež potláčanie určitých skutočností, teda disonancii medzi zvieratami a mäsom. Táto disonancia následne potláča nespokojnosť s praktikou a aj zvyšuje šancu občasného vybrania stratégie úniku pred stratégiou hlasu.

Metodológia výskumu

Výskum prebiehal formou kvalitatívnych pološtrukturovaných rozhovorov. Respondentami rozhovorov boli zamestnanci ekologickej neziskovej organizácie. Zamestnancov organizácie som kontaktovala prostredníctvom emailu, pričom emailové adresy mi boli sprostredkované jedným zo zamestnancov. Niekoľko zamestnancov sa mi ozvalo naspať na moju žiadosť o účasti na výskume pričom som ich následne skontaktovala a zorganizovala osobné stretnutie. Rozhovory prebiehali len s jedným respondentom naraz. Počas predprípravy na rozhovory som vytvorila štruktúru rozhovorov, ktorá pozostávala s niekoľkých oblastí, ktorým som sa chcela venovať. Celkovo sa výskumu zúčastnilo deväť respondentov. Jedna respondentka bola vegánka, jedna vegetariánka a ostatných sedem respondentov konzumovalo mäso a iné živočíšne výrobky.

Po prvých niekoľkých rozhovoroch som štruktúru postupne pretvára na základe poznatkov z terénu. Základným poznatkom bolo, že najplodnejšou časťou rozhovoru sa ukázala byť rodina, spomienky na stravovanie v detstve a súčasné stravovanie s rodinou. Ďalej som si všimla, že všetci respondenti, ktorí jedia mäso tak nerobia denne a snažia sa o výrazne obmedzenia mäsa, zároveň ale nie často reflektujú snahu prestať úplne. Dôležitou témou sa zdala byť lokálnosť produktov. Postupne som teda štruktúru rozhovor upravila na základe týchto poznatkov pričom rozhovory prebehli v troch vlnách. Rozhovory trvali približne pol hodinu.

Na začiatok rozhovoru som sa zamerala na rodinu a stravovanie počas detstva. Následne bol vedený rozhovor o súčasných stravovacích návykoch, pýtala som sa ako sa zmenilo stravovanie v porovnaní s tým, na ktoré boli zvyknutí od rodičov. Ďalej sme diskutovali o tom či sú rozdiely v stravovaní medzi nimi a ich partnermi, priateľmi a kolegami a ako tieto rozdiely riešia. Spýtala som sa na základe čoho si vyberajú čo budú jesť, aké faktory bežne zvažujú. Dôležitou sa ukázala otázka ohľadom slávnostného jedla. Zistovala som aj ako ekológia vplýva na ich stravovacie návyky a ich obecný pohľad. Na záver, aby nebol prezradený zámer výskumu som sa spýtala bližšie na konzumáciu mäsa a mliečnych výrobkov.

Rozhovory som podrobila podrobnejšej analýze, pričom som sa rozhodla opätovne kontaktovať niektorých respondentov s doplňujúcimi otázkami. Otázky som zaslala mailom šiestim respondentom, pričom sa mi späťne ozvali traja, ktorí mi poskytlí odpovede. Dôvodom prečo sa neozvali naspať zvyšný traja bude zrejme v tom čase vypuknutá pandémia, ktorá mohla

spôsobiť viaceré prekážky v práci alebo bolo dôvodom, že otázky boli zameraná viac na konzumáciu mäsa a mohli byť príliš osobné.

Analýza všetkých zozbieraných a prepísaných rozhovorov prebiehala formou hľadania podobností v rozhovoroch pričom som našla určité koncepty, ktoré následne rozvíjam v teórii. Teoretická časť je založená na poznatkoch nazbieraných v rozhovoroch a vznikla postupne prostredníctvom analýzy dát.

V analytickej časti poskytujem rozbor rozhovorov založený na predstavení výrokov s najvyššou výpovednou hodnotou. Na záver prinášam prehľad podobností rozhovorov a koncepty, ktoré vznikajú na základe analýzy.

Výskumné otázky

Práca sa snaží o odpoveď na nasledujúce výskumné otázky:

Prečo ľudia, ktorí majú racionálne dôvody proti konzumácii mäsa v nej napriek tomu pokračujú?

Čo je za tým, že ekologicky aktívny jednotlivci pokračujú v konzumácii živočíšnych výrobkov hoci je to v rozpore s ich presvedčením?

Počas výskumu sa vynorili ďalšie výskumné otázky, ktoré boli následne implementované do výskumu:

Aký je vplyv inštitúcie rodiny na udržiavanie praktík konzumácie živočíšnych výrobkov?

Je lokálnosť, a teda ekologická udržateľnosť dostatočným riešením problému konzumácie živočíšnych výrobkov pre ekologicky aktívnych jedincov?

Nakoľko má jedinec šancu uplatniť svoje individuálne rozhodnutia napriek sociálnym faktorom?

Čo spôsobuje dvojznačnosť jednania a hodnôt na individuálnej úrovni?

Praktická časť

Analýza rozhovorov a jej výsledky

Zobierané rozhovory som následnej prepísala a všimla si častých výrokov, a toho čo majú rozhovory spoločné. Vytvorila som štyri okruhy, a to: rodina a stravovania počas detstva, súčasné stravovania, mliečne výrobky a vajcia a rozpor medzi hodnotami a jednaním. Do týchto okruhov som následne zaradila citáty z výpovedí respondentov. Po nájdení podobností a akéhosi spoločného patentu som začala s analýzou výrokov. Záverom analýzy je spísanie konceptov, ktoré vyplývajú z výskumu. V nasledujúcej časti sa venujem spomínanej analýze výrokov v jednotlivých okruhoch, nasleduje prehľadné zhrnutie najčastejších podobností medzi rozhovormi a v závere tejto časti sa venujem samotným konceptom.

Rodina a stravovanie počas detstva

Rozhovory som začala otázkami na spomienky na detstvo, na to aké jedlo sa v domácnostiach najčastejšie varilo, aké pocity majú respondenti s týmto jedlom spojené či na asociácie s jedlom v školských jedálňach. Respondentov som vyzvala aby si spomenuli napríklad, na to čo ich rodičia najčastejšie varili v bežné dni či o víkendy a sviatkoch. Následne sme diskutovali o tom či považujú spôsob stravovania, ktorý bol zavedený v rodine za zdravý či vhodný, keď sa nad ním zamyslia dnes.

Na jedlo v detstve mali respondenti dobré spomienky. Hoci všetci povedali, že svoje stravovanie v súčasnosti výrazne zmenili, tak stále pociťujú sentiment voči tomu, ako jedli v detstve a voči jedlám, ktoré im podávali rodičia či prarodičia. Tak ako s detstvom aj so slávnostnými príležitosťami majú respondenti spojené mäsité jedlá, ako prvé v sekunde respondentov napadlo pri spojení jedla a osláv kura, rezne, sviečková, ryby, hus a podobne. Najmä tieto slávnostné jedlá mali respondenti asociované s pozitívnymi spomienkami, a tieto jedlá aj dnes považujú za určitú odmenu. Stravovanie v detstve často nazývali respondenti tradičnou českou kuchyňou, pod čím si predstavovali jedlá väčšinou mäsité a málokedy obsahujúce zeleninu. Na túto klasickú stravu mali v súčasnosti už vymedzený pohľad, a dištancovali sa od nej ako od menej zdravého či kvalitného jedla.

„Doma sme jedli českú klasiku, rožky, paradajkovú omáčka, hovädzie s knedľou, väčšina jedál obsahovala mäso, zeleninové jedlo sme mali len málokedy. Na večeru sme mávali rožok so šunkou a syrom“ (Respondent 6).

„Mäso bolo každodennou súčasťou nášho jedálneho stola, každý obed bol mäsitý a na večeru bola minimálne šunka“ (Respondent 4).

Zelenina bola v súčasnosti respondentami obecné považovaná za to najzdravšie jedlo, čo sa snažia jesť čo najčastejšie, ale pozitívne spomienky spojené s detstvom a oslavami stále držia jedlá z mäsa na piedestáli. Hoci už jedlo, ktoré konzumovali predtým- keď bývali s rodičmi- považovali za menej zdravé a nevedeli si predstaviť stravovať sa tak v súčasnosti pravidelne. Práve toto spojenie rodiny a mäsitých pokrmov tiež spôsobuje, že udržať si svoje zásady ohľadom stravovania je náročné najmä v spoločnosti, a to najmä pri stretnutiach s rodinou, napríklad pri rodinných návštevách. Výber jedla sa zdá byť ovplyvnený situáciou, v ktorej sa konzumuje. V bežné dni jedlá, ktorá si uvaria sami sú väčšinou bezmäsité, ale keď vstúpi do situácie sociálny aspekt, tak sa na jedlo pozerá iným uhlom pohľadu, ktorý už nezahŕňa zásady ale sa opiera o snahu nevyčleniť sa zo skupiny, teda napríklad neuraziť hostiteľa alebo nerešpektovať tradíciu. Vo chvíľach spojených s rodinou a tradíciou sa strava stáva nediskutovateľnou, je sa to, čo sa jedlo vždy a čo navarí rodina a nerozmýšľa sa nad zmenou. Sviatočné jedlo je vysoko symbolické a ritualizované, a je spojené s určitými rolami a scenármi, ktoré musia byť udržané (Marshall, 2006: 76).

„Slávnostné jedlo je určené rodinnou tradíciou, na to ja nemám vplyv“ (Respondent 4).

„Na návšteve zjem čo mi dajú, tam sa to nerieši. Čo mama a babička uvarí, to sa je a hotovo“ (Respondent 5).

Respondenti majú situačný postoj, jedajú v súlade so svojimi názormi len vo vhodných prípadoch, niekedy nie sú dôvody prečo nejесť mäso dostatočné, vtedy je silnejší sociálny aspekt situácie a vlastné presvedčenia musia ísť do pozadia. Tieto situácie nastávajú najmä v spojení s rodinou kedy vstupuje do hry o to čo je správne aj sociálny aspekt, nie len vnútorné presvedčenie.

„Keď otec uvarí guláš, tak aj keď ja nemám chuť na mäso, ale už je to uvarené tak to radšej zjem ako by sa to vyhodilo. Niekedy už teraz ale aj odmietam mäsité výrobky“ (Respondent 6).

Vidíme teda, že to ako sa stravuje rodina ešte stále silno ovplyvňuje ako sa stravuje respondent súčasne. V rozhovore respondent 6 uvádza, že mäso chce jesť len výnimočne lebo pozoruje negatívne reakcie svojho tela po konzumácii a necíti sa fyzicky dobre. Ale napriek tomu, že má silné dôvody prečo mäso nejесť nechá sa ovplyvniť svojou rodinou a zje jedlo, ktoré by sám od seba nikdy nezjedol. Respondent sa vyjadril, že keď svoje zásady poruší v prítomnosti rodiny, tak svoje rozhodnutie nakoniec vždy oľutuje a vyčíta si, že nedodržel pravidlá, ktoré si sám stanovil.

Ďalší rozhovor začal príhodou: „Teraz to ako sme sa stravovali riešime s rodinou, lebo sme prišli na to, že mama varí iba mäso. Zrejme je to preto, že babička považovala mäso za statusovú vec. Mama mäso považuje za liek na všetko“ (Respondent 5).

V rodine si teda mladšia generácia uvedomila, že na spôsobe stravovania rodičov a prarodičov nie je nič v poriadku, a to najmä prílišná konzumácia mäsa. Uvedomili si to ale až nedávno, predtým považovali dennú konzumáciu mäsa za prirodzenú, a staršia generácia to za prirodzené stále považuje. Tento trend môžeme pozorovať obecné, stravovacie návyky sa v dnešnej dobe v západnej spoločnosti zmenili smerom k dôrazu na zdravosť stravy, pričom za zdravú sa považuje najmä strava obsahujúca zeleninu. Mäso je stále dôležitou súčasťou no v každodennom stravovaní má mäso menšiu úlohu ako tomu bolo za mladosti predchádzajúcej generácie, čo môžeme sledovať v každom z rozhovorov.

Súčasnú stravovacie návyky a snaha o obmedzenie mäsa

V následnej časti som sa respondentov pýtala ako sa ich stravovanie zmenilo v porovnaní s detstvom či rannou mladosťou, čo obsahuje ich bežný jedálniček a aký je ich postoj k nákupu a jedeniu mliečnych výrobkov a mäsa. Svoje súčasné stravovanie opisovali respondenti najmä ako snahu jesť zdravo, pričom za zdravú stravu považovali takú, ktorá obsahuje veľa zeleniny a málo mäsa. Napriek tomu, že diskusia nebola vedená na mäso, respondenti s témou začali sami. Ani v jednom prípade som nemusela tému mäsa začínať ja. Takmer vo všetkých prípadoch bolo mäso spomenuté okamžite, niektorí respondenti mi hneď na začiatku sami začali rozprávať o tom, že sa snažia obmedziť mäso, akoby najprv preskočili diskusiu o detstve, ktorou som začínal rozhovor a vrátili sa k nej až keď ma upozornili na to, že sa snažia stravovať zdravo a obmedziť mäso vo svojom jedálničku. V rozhovoroch neznelo

nikdy slovo vylúčiť mäso, vždy sa hovorilo o jeho obmedzení a o snahe stravovať sa celkovo čo najviac lokálne.

„Teraz jem mäso tak raz za 14 dní, nevyhľadávam ho, len keď mám chuť, alebo idem navštíviť rodičov. Teraz sa snažím jesť zdravo, najmä veľa zeleniny“ (Respondent 4).

Respondent aj v tomto prípade sám poukazuje na to, že mäso sa snaží obmedziť – stále ho je ale má potrebu uviesť to, že ho je len výnimočne. Ďalej mäso spája s chuťou – keď mám chuť tak si dám- je to teda niečo ako odmena a svoje bežné praktiky stravovania respondent prelomí keď sa stravuje s rodinou. Zeleninové pokrmy sú často považované za zdravšie, ale čo sa týka chuti a pôžitku z jedla, väčšinou sa vyzdvihujú mäsité pokrmy.

„Som zvyknutý jesť veľa mäsa, žena menej, snažíme sa nájsť stred alebo aj menej ako stred“ (Respondent 5).

Aj na tomto príklade môžeme vidieť, že napriek tomu, že si respondent uvedomuje, že na konzumácii mäsa nie je niečo v poriadku – čo vidíme na tom, že sa ho snaží obmedziť- neplánuje mäso prestať jesť úplne, problematickosť tohto druhu stravy plánuje vyriešiť tak, že mäso v jeho rodine obmedzia a tiež hovorí o nákupe mäsa z lokálnych zdrojov. Môžeme teda povedať, že stravovať sa ekologicky -lokálne- považovali respondenti za niečo, čo musia robiť a pokiaľ sa im to nedarí tak to brali ako zlyhanie, často používali výrazy ako: snažím sa, ale nie vždy sa mi to podarí, robím čo je v mojich silách a podobne. Lokálne zdroje ako mäsiarstvo či mäso od známych na dedine sa zdá byť dostatočným riešením problému konzumácie mäsa, ďalej sa respondenti snažia mäso obmedziť. Lokálnosť sa zdala byť hlavnou témou počas diskusia o mäse.

„Zmena v stravovaní v dospelosti bola radikálna, ale je z časti daná tým, že som vyrastal za socializmu. Už vtedy sme ale vedeli, že zelenina je zdravá a tučné mäso nie. Mäso som v detstve jedol, potom som bol osem rokov vegetarián, a teraz doma znovu mäso občas jeme ale iba z overených zdrojov, od svokra, od susedov, ktorí chovajú zvieratá. Jeme tiež ryby, ktoré aj sám chytám“ (Respondent 2).

V každom rozhovore zaznelo, že spôsobom ako riešia problematickosť mäsa je nákup u mäsiara či z iného známeho zdroja. Dôvodom je zníženie uhlíkovej stopy, keďže jedlo sa nemusí dlho prepravovať a tiež sa predpokladá, že zvieratá žijú v lepších podmienkach, keď sa jedná o produkciu v menšom. Zároveň často zaznelo, že pri návšteve v reštaurácii táto opatrnosť úplne odpadá. Respondenti často neprenášali svoje hodnoty ohľadom jedla pri stravovaní mimo

domu a sami reflektovali, že zásady nie sú schopný dodržať, keď idú napríklad do reštaurácie. V tomto prípade si vyberajú na základe dostupnosti. Zdá sa, že pokiaľ je stravovanie spojené so spoločenským aspektom a dodržanie zásad vyžaduje viac snahy (napríklad dohodnúť sa so známymi na reštaurácii, ktorá ponúka zdravé možnosti, alebo sa opýtať čašníka z kadiaľ jedlo pochádza) tak jednanie je ovplyvnené viac okolnosťami ako osobnými zásadami.

„Chodím k nášmu obľúbenému mäsiarovi, a nikde inde nekupujem, no v reštaurácii to vôbec neriešim“ (Respondent 7).

„Ja mäso veľa nevarím, jem ho tak 2-3 krát do týždňa, a to keď sa idem najesť niekde von. Na to jesť lokálne nemám kapacitu“ (Respondent 6).

Mäso teda všetci považovali za problematické, a to z dôvodu masovej produkcie – tento problém riešia lokálnymi zdrojmi, a z dôvodu zdravia – problém riešia obmedzením množstva a zvýšením konzumácie zeleniny a iných jedál, ktoré považujú za zdravšie. Obmedzenie konzumácie sa ale zdá byť finálnym riešením problému – nezaznela snaha mäso vynechať úplne a tiež toto obmedzenie stráca platnosť v situácii, keď sa stravuje v reštaurácii či na návšteve u rodiny. Môžeme teda vidieť, že sú prítomné dôvody na ukončenie mäsa no zároveň aj viaceré, najmä spoločenské, prekážky, ktoré bránia týmto dôvodom uplatniť sa v realite.

„Už na strednej som sa snažila nejесť mäso, no nemala som slobodu, bola som závislá na rodičoch, bola som nútená jesť mäso lebo nebola iná voľba. Kvôli práci žijem v zelenej bubline, čiže tu tlak na to aby som jedla mäso nepociťujem, skôr tlak opačný, veľa ľudí sú vegáni. Keď jem nevegánsky, tak preto, že som v reštaurácii, kde nie je iná možnosť, alebo je to komplikované“ (Respondent 2).

Čo sa týka vplyvu práce v neziskovej ekologickej organizácii, vplyv bol uznávaný počas rozhovorov len do tej miery, že prostredie umožňuje znížiť tlak konzumovať mäso, ďalej práca dopomohla niektorým k nájdeniu informácií, ktoré by možno normálne nehládali. Zároveň predpokladám, a tiež sa tak ukázalo počas rozhovorov, že jedinci ktorí pracujú pre ekologickú neziskovú organizáciu zastávajú názory napríklad ohľadom dôležitosti ochrany prostredia primárne a vplyv práce je len sekundárny.

Mliečne výrobky a vajcia

Ďalším zistením z rozhovorov je, že mliečne výrobky nemajú rovnakú hodnotu ako mäsité produkty, nevyskytuje sa potreba natoľko sa nimi zaoberať a zaujímať sa ich pôvodom. Tiež potreba obmedziť ich nie je až na toľko silná, aj keď viacerí respondenti pri otázke na mliečne výrobky ako prvé podotkli, že ich jedia len veľmi málo, alebo aspoň oni to za málo považujú. Až na dva prípady ale nehovorili o aktívnej snahe o obmedzenie mliečnych výrobkov.

„Pri mliečnych výrobkoch je to o dosť voľnejšie. Jem ich ale málo, len syry, mlieko do kávy, maslo. Máme na dedine svoju mliekareň a syrárňu, kde chodievame, keď sme na chalupe. Ale výrazne menej sa zaujímame o to, z kadiaľ produkty pochádzajú. Asi je to dané tým že ich kupujeme častejšie. Kupujem bio mlieko ale to dodržiavanie zásad je slabšie“ (Respondent 2).

Môžeme sledovať akúsi hierarchiu v tom, čo si zaslúži najviac pozornosti a obmedzenia, a čo najmenej. *„Môj cieľ je vyradiť červené a bravčové mäso. A kuracie keď tak len lokálne. Chcem si urobiť nejaký jednoduchý systém, ktorý mi pomôže vyradiť tie najproblematickejšie potraviny“* (Respondent 7).

Z tohoto citátu môžeme teda vyrozumieť, že bravčové a hovädzie je najviac problematické. Červené mäso je obecné považované za nezdravšie a kuracie a ryby sú problematické menej, a niekedy považované za diétne či zdravé jedlo. Mliečne výrobky, ako sa ukázalo pri viacerých rozhovoroch, si potrebu riešiť ich pôvod zaslúžia najmenej, naopak pôvodom vajec sa zaoberali všetci respondenti.

„Kupujeme vajíčka z voľného chovu, aby boli od slobodných sliepok. Mlieko kupujem teraz bezlaktózové“ (Respondent 8).

Daná respondentka sa veľmi nezaujíkala o problematiku mäsa či zdravých potravín, zo všetkých respondentov ako jediná neprejavila výraznejší záujem o zdravú stravu. Napríklad hovorí o tom, že čo sa týka stravy tak sa to snaží veľmi neriešiť a spomína, že svojej sedemročnej dcére často dáva rezne a párky, pretože ich má najradšej. Ďalej pri otázke na ekológiu hovorí, že pri kupovaní šunky ju trápi plastový obal, v ktorom je zabalená ale už nie samotná šunka. No napriek tomu ju zaujíma pôvod vajec, dokonca používa slovné spojenie slobodné sliepky, pričom právo na slobodu je pojem, ktorý väčšinou spájame s ľudskými a nie zvieracími tvormi. Jedná sa taktiež o jediné spomenutie zvierat zo strany respondentov, ktorí konzumovali mäso a je zaujímavé, že prišlo práve zo strany respondentov, ktorá sa o ekológiu zaujíkala

najmenej. Pri mlieku sa ale už taktiež ako pri mäse nezaoberala ich pôvodom (bezlaktózové je mlieko obyčajné len dodatočne upravené).

Vajíčka z voľného chovu boli samozrejmosťou pre každého respondenta, zrejme kvôli dlhodobej kampani proti chovu v klietkach sa stala táto téma pre viacerých dôležitá, a naopak keďže sa o mliečnych výrobkoch v spoločnosti často nediskutuje, tak nepociťujú tlak nejako spotrebu upraviť ako pri vajciach. Aj vďaka tejto kampani zrejme respondentka použila neobvyklé spojenie slobodné sliepky, lebo podobné heslá sú súčasťou kampaní proti klietkovému chovu.

„To je zaujímavé, že pri mliečnych výrobkoch to neriešim, teraz som si to uvedomil pri tejto otázke, že nikdy som sa nad tým predtým nepozastavil. Riešim len vajcia, lebo na to bola tá veľká kampaň, veľa sa to riešilo“ (Respondent 4).

„Zrejme je to najmä psychologické, pri konzumácii mäsa človek je priamo dané zviera, ten vzťah k jedlu je silnejší ako u mlieka, kde sa jedná „len o vedľajší“ produkt. Myslím, že je to i celkovo dané náladou v spoločnosti, mäso sa rieši veľa, zatiaľ čo mliečne výrobky až tak nie. Chýba osвета, ktorá by vytvorila väčší impulz“ (Respondent 6).

Pohľad na mlieko ako na etický problém nie je v spoločnosti na natoľko zaužívaný ako pri mäse, predpokladám ale, že daná skupina respondentov má informácie o problematike mliečného priemyslu, keďže má povedomie o mäse, vajciach, love rýb, a podobných oblastiach, ktoré počas rozhovor zazneli. Taktiež predpokladám znalosť problému aj preto, že viacerí respondenti mali potrebu pri otázke na mliečne výrobky hneď na začiatok vysvetliť, že ich nejedia veľa – teda si uvedomujú, že niečo s nimi nie je v poriadku, no zároveň si aj uvedomujú, že sa o ich pôvod nezaujímajú tak ako pri mäse, niektorí sa odvolávajú na to, že na to zaoberať sa mliečnymi výrobkami nemajú kapacitu, vyžadovalo by to priveľké zmeny vo stravovaní.

„Dobré vajíčka zoženiem jednoducho, u syrov mám vytipovaných pár, ktoré si kupujem, ale musím povedať, že netuším z akého chovu je ten syr ktorý kupujem“ (Respondent 7).

Mliečne výrobky sú tak isto ako mäso zakorenené v danej kultúre, pri mliečnych výrobkoch považujem ale ich pôvod v kultúre za ešte viditeľnejší, práve preto, že je viac krytý. Nad mäsom sa zamýšľame častejšie lebo priamo konzumuje časť zvierat'a a tak otázka z kadiaľ mäso pochádza je pálčivejšia. Mliečne výrobky taktiež pochádzajú z kráv chovaných takým istým spôsobom ako kravy, ktorých mäso sa respondenti snažia nekonzumovať. Obmedzenie

červeného mäsa je v spoločnosti najčastejšie, obmedzenie mliečnych výrobkov oveľa menej – zdroj je ale ten istý, podmienky v ktorých žijú dojnice sú často ešte krutejšie ako podmienky kráv chovaných na mäso (Newkey-Burden, 2017). Reálne podmienky teda zamietajú častú hypotézu konzumentov, že dojenie predsa krávam neublíži a teda sa nejedná o nič eticky nevhodné. Mliečne výrobky sú ale dnes prítomné v množstve výrobkov, v ktorých si to bežne konzumenti ani neuvedomujú. Ako vidíme respondenti sa nezaoberajú ani pôvodom syru či mlieka, teda sa nebudú určite zaoberať tým či sušienky či iné pochutiny obsahujú mliečne zložky. Prehliadnutie mliečnych výrobkov ako problému a jeho riešenie je ešte problematickejšie ako pri mäse, lebo je oveľa jednoduchšie sa problému vyhnúť a nevšimáť si ho.

„Je to iracionálne, proste ma to ale u mlieka nenapadá riešiť. Výrazne obmedziť mäso pre mňa nie je problém, mliečne výrobky mám pocit, pocit, že potrebujem, hoci sa jedná len o subjektívny pocit“ (Respondent 4).

Týmto vyjadrením respondent pripomína presvedčenie, ktoré je v spoločnosti ešte stále prítomné, a to že mliečne výrobky sú zdravé. Môžeme to vidieť najmä v reklamách na rôzne jogurty či syry, ktoré sú odporúčané ako dôležitá súčasť správnej výživy pre deti, propagujú myšlienky, že mliečny výrobky sú nevyhnutné na rast kostí (napríklad reklamy na Pribináčik či syry ako Veselá kráva). Môžeme povedať, že aj v tomto ohľade je povedomie o mliečnych výrobkoch za mäsom a pretrváva ich obraz ako vhodnej výživy spolu s presvedčením o ich vyššej morálnosti, či neškodnosti, ako je tomu u mäse.

Rozpor medzi hodnotami a jednaním

Hoci práve lokálnosť a znalosť pôvodu môžu byť riešením na problém s produkciou, počas ktorej sa zaobchádza so zvieratami viac ako nešetrne, ani počas jedného rozhovoru, tí, ktorí jedia mäso a pracujú pre organizáciu snažiacu sa zachrániť zvieratá ani raz samotné zvieratá sami od seba nespomenuli. Zo snahy neodhaliť zámer rozhovoru som tému zvierat načala len do tej miery, či pri výbere mäsa rozmýšľajú nad jeho pôvodom, pričom odpoveďou bolo, že nakupujú u mäsiara, alebo, že jedia mäso v reštauráciách a na návštevách, kde to neriešia vôbec. Odpovede ale nezahŕňali zamyslenie sa nad pôvodom v zmysle samotných zvierat, ktorých mäso konzumujú, ale len uvažovanie o chove a výrobe.

To, že počas rozhovorov nezazneli obavy o zvieratá môže byť spôsobené odcudzením mäsa od zvierat. V modernej spoločnosti sa snažíme vyhýbať pohľadu na mŕtve zvieratá a jedlu, ktoré zvieratá príliš pripomína. Grauerholz, ktorá skúmala marketing mäsových výrobkov prišla na to, že hlavným princípom tohto marketingu je zvieratá maskovať (Grauerholz, 2007). Maskovaním sa myslí to, že zákazníci prichádzajú do kontaktu už so zabaleným mäsom v potravinách, či už v spracovanom alebo nespracovanom stave, túto logiku môžeme uplatniť aj na stravovanie sa v reštauráciách či na návštevách, kde je spojitosť mäsa a zvieratá zamaskovaná ešte viac. Ďalším spôsobom maskovania je zmena názvov, teda sa mäso neoznačuje napríklad ako krava, ale ako hovädzie mäso či steak alebo hamburger, a teda spojenie medzi zvieratami a jedlom nie je jasné a aj to môže spôsobiť, že pri konzumácii mäsa sa snaha o ochranu zvierat neprejavuje natoľko výrazne. Práve preto aj počas niektorých rozhovor zaznelo, že doma respondenti s mäsom nevaria, ale dajú si ho občas na návšteve či v reštaurácii, tam totiž nastáva väčšia priepasť medzi zvieratom a jedlom, keďže sa konzument vyhne pohľadu na surové mäso a taktiež je prítomný sociálny faktor, do reštaurácií väčšinou ľudia idú s niekým a snažia sa teda viac prispôbiť normám.

Zaujímavé ale je, že naopak u mäsiara či dokonca pokiaľ majú mäso od známych žijúcich na dedine, spojenie medzi zvieratom je veľmi silné, no napriek tomu sa respondentom javila táto možnosť ako vhodnejšia. V tomto prípade počas rozhovorov zaznelo, že zvieratá na dedine sa majú dobre („behajú po dvore“) a teda využiť ich na mäso nie je problematické, pokiaľ sa s nimi počas života zaobchádza morálne. Túto predstavu majú zrejme respondenti aj o mäse z mäsiarstva keďže používali frázy ako „viem z kadiaľ to mäso je“, čiže považujú aj toto mäso za morálne odobrené tým, že vedia, že pochádza z Českej republiky, a teda prináša aj menšie ekologické riziko.

„Pri niektorých veciach je ťažko vypočítateľná ekologická záťaž, či napríklad dovážené tofu je viac ekologické ako prasa zo zabíjačky, to sa dá ťažko porovnať“ (Respondent 2).

Na príklade tohto citátu môžeme vidieť spôsob uvažovania, ktorý mala väčšina respondentov, a to že jedenie mäsa treba súdiť z ekologického hľadiska, dôležitá je ekologická záťaž a nie zvieratá a morálne dôvody. Práve preto, tento problém často riešia nákupom mäsa, vajec a mlieka z lokálnych zdrojov. Odpadá tak problém masovej produkcie a morálny aspekt konzumácie zvierat sa zdá, že ako problém nie je evidovaný alebo aspoň reflektovaný. Práve tento konflikt v záujmoch u členoch ekologickej organizácie považujem za zaujímavý, pretože daná organizácia, kde som uskutočnila rozhovory je výrazne zameraná okrem životného prostredia aj na zvieratá. Na stenách organizácie sú obrázky a maľby zvierat a napríklad kampaň

proti plastom odkazuje najmä na morské živočíchy a ako im plasty ubližujú. Členovia organizácie teda podporujú myšlienku, že treba ochrániť morské živočíchy, no konzumácia kráv, sliepok a ostatných domestikovaných zvierat je pre nich morálne v poriadku pokiaľ sa jedná o kravy či sliepky zo známeho zdroju. Dôvodom môže byť, že používanie plastov nemá žiadny základ v kultúre, či nie je spojené s rodinou a inými spoločenskými aspektami, a teda podniknúť kroky na vylúčenie plastov je jednoduchšie ako v prípade mäsa. Jediné dve respondentky, ktoré hovorili o zvieratách boli práve tie dve, ktoré vylúčili mäso úplne. Jedna bola vegánka a druhá vegetariánka, ktorá sa snažila obmedziť aj ostatné živočíšne výrobky. Práve spomínaná vegánka hovorila o zvieratách najviac.

„Mäso som prestala jesť nie preto, že by mi nechutilo, začalo to etickým problémom, keď som si uvedomila, že psa by som nezjedla, že je to len o kultúre. Aj keď sa u nás doma jedlo niekedy mäso tak sme vždy dávali pozor na to z kadiaľ je. Skôr to bolo z pohľadu zdravia ako ohľadu na zvieratá. Tento pohľad som si vybudovala až neskôr sama“ (Respondentka 1).

Na základe poznatkov z výskumu by sme mohli predpokladať, že čím viac si niekto pripustí dôvody prečo nejese živočíšne výrobky a aj tieto zásady dodržiava v praxi, a teda už nepociťuje disonanciu, tak je pripravený viac hovoriť o samotných zvieratách. Zaujímavým je aj pozorovanie, že respondentka, ktorá bola vegánka ako jediná hovorila, že jej rodičia sa vždy snažili o zdravú stravu a sami si dávali pozor na pôvod mäsa a konzumovalo sa u nich doma málo. Táto respondentka nezažíva onen tlak rodiny ako ostatní respondenti a nemá potrebu meniť svoje stravovanie v prítomnosti rodiny. Taktiež opisovala, že začala pracovať pre neziskovú organizáciu už v rannej mladosti, v jej okolí sa vždy vyskytovali ľudia podobne zmýšľajúci ako ona.

Loughnan prekladá aj iné dôvody okrem tých, založených na vplyve primárnej či referenčnej skupiny, ktoré vyplývajú z mojich dát „Mäso nekonzumujú ľudia, ktorí majú morálny problém so zaobchádzaním so zvieratami, čo môže byť často spojené s mierou uznania, že zvieratá majú emócie a cítia bolesť“ (Loughnan a kol. 2014: 2). Pokiaľ považujeme túto hypotézu Loughnana za pravdivú (podkladajú ju viacerými štúdiami) musíme znovu rozmýšľať prečo členovia organizácie, ktorá sa snaží zachrániť veľryby či orangutany strácajú svoju morálnu zodpovednosť voči zvieratám keď príde na jedlo alebo aspoň je oveľa ťažšia implikovateľná. Loughnan a kolektív došli k danému záveru: „Tí, čo jedia mäso sa menej zaujímajú o ochranu zvierat, cenia si hodnotu maskulinity a prijímajú sociálnu hierarchiu a nadržanosť“ (Loughnan a kol. 2014:3). Nemôžeme povedať, že respondenti sa nezaujímajú o ochranu zvierat kvôli povahe ich povolania. V tomto prípade tiež môže byť podstatným delenie zvierat na „jedlé“ a

„nejedlé“, ktoré je zaužívané v každej kultúre (Joy, 2010), ktoré môže spôsobiť predstavu, že niektoré zvieratá si zaslúžia našu ochranu a iné sú určené na to byť našou potravou. Teda respondenti môžu pociťovať rozdielne emócie voči zvieratám, ktoré sú napríklad ohrozenými druhmi a voči kravám či sliepkam. Toto delenie v spoločnosti je výrazne viditeľné, ak sa zamyslíme napríklad nad hodnotou, ktorú má pre ľudí domáce zviera ako pes, ktorého týranie sa pokladá za niečo morálne neprípustné a krava či prasa, ktorých životné podmienky väčšinou ľudí nezaujímajú, alebo o nich radšej nechcú vedieť. Pokiaľ pokračujeme ďalej v rozbere záveru výskumu Loughnana, tak hodnota maskulinity a feminity nebola zaznamenaná ani počas jedného rozhovoru, taktiež respondenti nereflektovali, že ako muž či žena potrebujú inú stravu. Mäso býva často spájané s maskulinitou, je považované za vhodnú potravinu pre muža, zatiaľ čo zelenina býva spájaná s feminitou (Adams, 2002). Pri položení otázky či respondenti zaznamenávajú nejaký rozdiel v stravovaní ich a jej/jeho partnera/ky ani jeden respondent tento rozdiel nepociťoval a neodkazoval sa na vyššiu potrebu mäsa u mužov ako u žien. Teda aj tento druhý bod záverečnej hypotézy môžeme v našom prípade vyvrátiť. Čo sa týka posledného bodu Loughnanovej hypotézy nepredpokladám prijímanie sociálnej nadradenosti keďže organizácia bojuje aj proti veľkým spoločnostiam, napríklad kvôli ťažbe uhlia či kľčovaniu pralesov, teda cieľom organizácie je v určitom smere skôr potláčať nadradenosť v spoločnosti. Keďže sme zamietli všetky hypotézy prečo ľudia jedia mäso musíme sa pozrieť na iné faktory, ktoré sú za konzumáciou mäsa v našom prípade. Z analýzy rozhovorov vyplýva, že najdôležitejšími sú spoločenské faktory ako rodina a spomienky na detstvo, a s nimi spojené sviatky a tiež jedenie v reštauráciách s priateľmi či na návštevách, v neposlednom rade je to aj chuť či spojenie mäsa ako jedla za odmenu, čo je predpokladám spojené s vyššie spomenutými prepojeniami.

Okrem stretnutí s rodinou a sviatočnými jedlami je problém dodržať svoje zásady v stravovaní aj počas jedenia von, v reštauráciách s priateľmi. Môžeme teda povedať, že najmä zaužívané správanie skupín, do ktorých jednotlivec patrí, najviac zabraňujú dodržiavať zásady v stravovaní. Jedná sa teda o konformitu, a to formu konformity, ktorú Aronson nazýva identifikácia (Aronson, 2012).

„Čo sa týka jedenie von s priateľmi, tak to je problém. S bratom, ktorý je mäso, sme minule riešili, kde sa pôjdeme najesť a ja som sa nakoniec nechal presvedčiť, aj keď som nechcel jesť mäso. S jedním von je to zložitejšie, nie je taký výber, ako pre mäsožravcov“ (Respondent 6).

Jednotlivec v takomto prípade zastáva určité hodnoty, ktoré dodržiava pokiaľ nie je vystavený tlaku svojej skupiny či významného druhého. V iných situáciách sa ale snaží o zapadnutie do skupiny a identifikáciu napríklad so svojou rodinou či priateľmi. Tento druh konformity sa

ukazuje keď respondenti hovorili, že svoje stravovacie návyky prelomia pri rodinných stretnutiach či stravovaní v reštaurácii s priateľmi. Pokiaľ sa vrátíme k citátom o sviatočnom jedle ako niečom nemennom môžeme hovoriť o silnejšie zakorenenom druhu konformity a to o internalizácii, respondenti už totiž nehovorili o kompromisoch, ktoré musia niekedy v spoločnosti robiť ale priamo sa vyjadrili, že na sviatky a oslavy je stanovený určitý druh jedla, a to je nemenné. Názory o vhodnosti či správnosti určitých jedál prijali za vlastné a nepodliehajúce zmene, ak by aj si aj sami nikdy nekúpili a neupiekli napríklad hus, tak ju zjedia na sviatok Svätého Martina, lebo sa v ten deň stretnú s rodinou a je tradíciou hus v tento sviatok jesť.

„Určite na návšteve človek pociťuje väčšiu nutnosť dať si mäso, pokiaľ mu nie je ponúknutá alternatíva. V tej chvíli človek musí odmietnuť hostiteľa a dostáva tak seba aj jeho do nekomfortnej situácie“ (Respondent 6).

„Na návšteve je to jednak z toho dôvodu, že si vážim jedla, ktoré mi niekto poskytne a vlastne mi aj chutí. V reštaurácii preto, že nie vždy je k dispozícii iné jedlo vegetariánske jedlo ako smažený syr, a tiež sa nechce mäsa úplne vzdať. Klasickú českú kuchyňu ako guláš či sviečkovú mám proste rád a pokrytecky v tej chvíli nerozmýšľam o pôvode mäsa“ (Respondent 4).

Respondenti pociťujú teda určitý rozpor, na jednej strane majú svoje názory no nie vždy sa im darí ich aj pretaviť do reality, niekedy sa o to ani nesnažia a situačné správanie je silnejšie ako vnútorná morálka. Chvíľkový odstup od vlastných zásad je spôsobený snahou neodlišovať sa a nevyčleniť sa s vlastnej skupiny či už je ňou rodina alebo partia priateľov či kolegov a taktiež chuť na jedlá, na ktoré sú zvyknutý. K podobnému zisteniu došla aj Gfeller, ktorá podnikla rozhovory s ľuďmi, ktorí sa snažia obmedziť mäso. Respondentka výskumu sa považovala za vegetariánku, ale keď prídu k nej na návštevu rodičia, tak si občas dá s nimi kúsok mäsa. Tento rozpor v nej vyvolával negatívne emócie, a snažila sa ospravedlniť svoje správanie. Pokúšala sa o zníženie svojej viny a zodpovednosti a to tak, že mäso predsa nekúpila ona ale jej rodičia, a teda to, že si dá kúsok z mäsa, kvôli ktorému už zvieraj aj tak muselo zomrieť teda ona konzumáciou už neurobí ďalšiu škodu. Gfeller na tomto príklade nachádza viaceré dimenzie tohto problému. A to, ktoré jednanie je dôležitejšie – kúpa alebo jedenie mäsa a voči čomu je jednanie zodpovedné – či voči životnému prostrediu alebo voči zvieratám (Gfeller, 2019: 740). Následne Gfeller dochádza k záveru, že „nastáva negatívna emočná reakcia na nesúlad medzi logicky konštruovanou správnou pozíciou a akciou“ keď jedinci jedia mäso aj keď je to proti ich zásadám (Gfeller, 2019: 741). Taktiež na našich rozhovoroch a práve aj v poslednom citáte môžeme vidieť, že respondenti často podvedome pociťujú vinu, keď konzumujú mäso, v

rozhovore zaznelo, že sa „pokrytecky“ nezaobera pôvodom mäsa, teda si je respondent sám vedomí, že jeho jednanie nie je správne, ale nedokáže s tým nič urobiť. Počas iného rozhovoru zaznelo, že vegánsku stravu by proste dodržiavať respondent nezvládol, reflektoval že vie, že jeho správanie nie je ideálne ale že sa snaží správať sa čo najzodpovednejšie a čo najviac prispôbiť svoje jednanie svojím ideálom. Vidíme teda, že najmä v skupine, v ktorej sa respondenti nachádzajú, je akýsi tlak na dodržiavanie určitých zásad a presadzovanie určitých hodnôt. Respondenti cítia vinu či istý pocit zlyhania, keď sa im tieto zásady a hodnoty nedarí dodržiavať no tento pocit nie je dostatočný na prekonanie prekážok v reálnom svete každodenného života.

„Mám to zrovnané hlave čo je správne, čo sa týka jedla, ale tá vnútorná etika sa nie vždy pretlačí. Taký ten klasický rozpor, že robím niečo, čo viem, že nie je správne. Keď sa pozriem napríklad na dokument ako je Cowspiracy, je tam nejaká okamžitá emocionálna odozva ale neprenesiem to do osobného života. To je niečo na čom musím pracovať dlhodobo“ (Respondent 7).

V tomto citáte vidíme, že respondent reflektuje vnútorný rozpor, ktorý pociťuje voči konzumácii živočíšnych výrobkov. Vie, že jeho jednanie nie je správne ale nevie už vždy jednať v súlade s týmto poznaním. Racionálne posúdenie závažnosti problému, nestačí na prekonanie zaužívaného správania, ktoré je spojené s emóciami – s rodinou, tradíciou a chuťou.

Zaujímavé je, že hoci viacerí respondenti konzumovali mäso, neprikladali mu žiadnu dôležitosť čo sa týka zdravia, naopak zaznelo v každom rozhovore, že najdôležitejšou potravinou je zelenina. Mäso nebolo spájané s výživovou hodnotou ale s pozitívnymi emóciami ako chuť, rodina či detstvo. K podobnému záveru čo sa týka negatívnych konotácií došli aj Holm a Mohl, ktorí prišli na to, že ich respondenti spájali mäso najmä s obavami z produkcie, života zvierat a zdravia a nie s pozitívnymi vlastnosťami mäsa ako jedla (Holm Mohl, :278) z čoho vyplýva, že mäso sa v jedálničku neudrzuje pre jeho výživovú hodnotu ale z iných, napríklad kultúrnych dôvodov. V prípade tohoto výskumu ale obavy o život zvierat ako píšem vyššie nezazneli, boli spomenuté ekologické negatíva produkcie a nezdravosť v porovnaní so zeleninou. Keďže respondenti neodkazovali nijako na potrebu a zdravosť mäsa môžeme tak vylúčiť argument, predstavený v teoretickej časti, že mäso má hodnotu pre ľudí preto, že sa považuje za najvýživnejšiu potravinu, a teda sa potvrdzuje sociálny pôvod významu mäsa.

Môžeme sa tiež zamyslieť nad tým, že oba smery - inklinácia k obmedzeniu mäsa aj pokračovanie v jeho konzumácii sú výsledkom vplyvu sociálnych skupín, v tomto prípade

dvoch odlišných. Na jednej strane sa respondenti snažia mäso obmedziť najmä z ekologických dôvodov, kvôli uhlíkovej stope, teda z dôvodov, ktoré dennodenne zaznievajú v ich zamestnaní, a ktorých riešenie je náplňou ich práce. Pokiaľ sa im nedarí tieto záväzky voči životnému prostrediu dodržiavať prichádza pocit viny, pocit nenaplnenia stanovených hodnôt. Naopak v skupine svojej rodiny, kde stále prevládajú tradičné hodnoty a konzumuje sa často spomínaná tradičná česká kuchyňa sa dostávajú respondenti do opačnej situácie a presadenie hodnôt či už vytvorených alebo len zvýraznených v práci by znamenalo vyčlenenie sa z rodiny a urážku jej členov. Okrem tlaku snahy zapadnúť do oboch skupín súperia v respondentoch aj dva druhy emócií, pričom raz ovládne jednanie jedna raz druhá. Prvou emóciou je odsúdenie veľkochovu a procesu výroby mäsa a negatívne pocity spojené s ekologickou záťažou, ktorú spôsobuje podpora týchto procesov. Na druhej strane je emócia strachu z urazenia členov rodiny a rozbitia rodinných pút, ktoré sú často udržiavané najmä prostredníctvom spoločných obedov či osláv, ktorých stred sa točí okolo jedla. Taktiež pozitívne emócie vo forme spomienok na detstvo pomáhajú potlačiť negatívne pocity voči mäsu. Spojením týchto dvoch emócií vzniká pocit zmätku, sklamania zo svojho jednania a nejednoznačnosti vlastnej identity. Naraz teda na jedinca pôsobí tlak štruktúry v podobe rodiny, tradícií a spoločensky očakávaného správania a sila možnosti jednania založeného na rozhodnutí prevažne subjektívnych, aj keď ako všetkých rozhodnutí, do istej miery ovplyvnených prostredím.

Prehľad výpovedí respondentov

	Obmedzenie mäsa	Konzumácia mäsa len na návštevách/reštaurácii	Snaha o obmedzenie mliečnych výrobkov	Nákup prevažne lokálnych výrobkov	Pocit frustrácie/viny
Respondent 1	X		X	X	X
Respondent 2	X			X	
Respondent 3	X		X		X
Respondent 4	X	X		X	X
Respondent 5	X			X	
Respondent 6	X	X			X
Respondent 7	X	X		X	X
Respondent 8					
Respondent 9	X				

Najmenej spoločného so zvyškom skupiny mal respondent 8, jednalo sa o novú zamestnankyňu, ktoré nastúpila do organizácie len pred pár mesiacmi a na základe rozhovoru usudzujem, že sa nezaujíma o ekológiu natoľko ako tomu bolo u dlhoročných zamestnancoch. Môžeme teda predpokladať, že ešte na ňu nepôsobil tlak prostredia a teda prostredie je dôležitou premennou alebo, že sa jedná o niekoho kto sa dostal k práci náhodou a nemala teda a priori taký vzťah k ekológii ako ostatný (táto dedukcia je odvodená z toho čo zaznelo v rozhovore – respondentka sa sťažovala na pracovné podmienky). Ďalej sa z obecnej charakteristiky vymykal taktiež respondent 9, ktorý ako jediný spomedzi účastníkov výskumu pracoval v organizácii len na polovičný úväzok pričom sa prevažne venuje podnikaniu v odlišnej oblasti, môžeme teda taktiež uplatniť podobné závery ako sme učinili pri respondentke 8.

Najviac spoločnou premennou medzi respondentami je obmedzenie konzumácie mäsa, zatiaľ čo len jedna respondentka neprejavila túto snahu, pričom bližšie prečo tomu tak je vysvetľujem vyššie. Ďalej vidíme, že druhou kategóriou, kde sa stretol najväčší počet respondentov je snaha nakupovať potraviny čo najviac lokálne. Môžeme teda povedať, že respondenti sa zhodli na tom, že treba obmedziť mäso a v prípadoch kedy ho jeme by malo byť z lokálnych zdrojov a to preto, že za hlavný dôvod jeho obmedzenia považovali ekologický dopad. S výnimkou respondentiek 1 a 2, ktoré prestali jesť mäso úplne a ako dôvody udali aj súcit so zvieratami a ich práva. Tým, že jediné kto spomenuli zvieratá boli tie ktoré dokázali jedenie mäsa úplne vylúčiť sa nám ponúka zamyslieť sa nad tým prečo tomu tak je. Dôvodom môže byť snaha nepripustiť si, že mäso pochádza zo zvierat, s ktorými obecné človek cíti súcit a tým zamedziť ešte väčšiemu pocitu viny, aký respondenti často pociťovali kvôli ekologickým dôvodom. Ekologické dôvody sú tie, ktoré uznať musia kvôli tlaku či len atmosfére, v ktorej pracujú. Pokiaľ ale nie je v ich možnostiach naplno sa venovať problematike alebo to nie je ani ich cieľ, a mäso úplne nevyklúčujú zo svojho jedálnička, tak iné ako ekologické dôvody nie sú súčasťou diskusie o tejto téme.

Na základe rozhovorov a ich následnej analýze sa objavujú viaceré koncepty vytvorené na sledovaní často nachádzajúcich sa premenných. Koncepty, ktoré vyplynuli zo zozbieraných dát sú nasledovné: tlak rodiny, vplyv prostredia, ekológia a vina, sentiment tradície, chuť a závislosť. Taktiež sa po analýze zdá byť výrazne prítomný u respondentov rozpor medzi ochranou prírody a ochranou zvierat.

Tlak rodiny: rodina je jednou z najsilnejších inštitúcií, ktorá zabezpečuje primárnu socializáciu jedinca, ktorá ovplyvňuje celoživotne jeho jednanie. Taktiež je rodina sociálna skupina, a v prípade udržiavania rodinných vzťahov v dospelosti sa jedinec snaží ostať členom tejto skupiny

a nejednať v rozpore so zásadami skupiny. Rodina vytvára tradície, ktoré sa následne zdajú dospelému jedincovi ako samozrejmosť. S rodinou sa spájajú aj spomienky na detstvo nezaťažené vinou a teda inklinácia k nej. Aj preto môžu návštevy rodiny slúžiť ako opodstatnenie prečo dočasne nedodržiavať pravidlá, ktoré si jedinec stanovil mimo nej.

Vplyv prostredia: Pod vplyvom prostredia môžeme v tomto prípade vidieť prácu v ekologickej organizácii, taktiež na obecnejšie úrovni život vo veľkomeste a tlak jednať ekologicky v dnešnej spoločnosti. Tento tlak je opačný od toho rodinného. Ekológia a snaha znížiť svoju uhlíkovú stopu sa zdá byť ukotvená v mysli respondentov ako niečo nevyhnutné, o čo sa musí človek aspoň čo najviac snažiť, keď už to nie je schopný dodržať stopercentne. Táto myšlienka vytvára ďalší koncept, a to spojenie ekológie a viny- dnes v západných spoločnostiach má veľa ľudí pocit, že správať sa ekologicky je spoločensky požadované a pociťujú zlyhanie keď sa im to nedarí. Často vzniká rozpor medzi vedením, že je niečo dobré či zlé a vlastným odhodlaním tak jednať. Rozpor vzniká napríklad pri nákupe produktov v plaste, aj keď by sa tomu jedinec radšej vyhol, či pri konzumácii potravín, ktoré majú negatívny dopad.

Sentiment tradície- Tradícia je spojená s rodinou, ktorá tieto tradície pestuje a uchováva. V rámci tradície môžeme hovoriť o tradičnej českej kuchyni, ktorá sa zdá byť do určitej miery zavrhaná pre nezdravosť no zároveň oslavovaná kvôli spomienkam a asociáciám s rodinou a domovom. Pod tradíciou môžeme vidieť aj sviatky, ako Vianoce či Veľkú noc, ktoré sú koncentrované okolo jedla, všetky sviatky sú spojené s určitým druhom jedla a veľkou časťou oslavovania sviatkov je práve spoločné jedenie a pitie.

Chuť a závislosť – z vlastnej skúsenosti poznám, že najčastejšia odpoveď prečo ľudia jedia mäso je, že im proste chutí a nevedia si predstaviť stravovať sa bez neho. Mäsové pokrmy a aj mliečne výrobky sú niečím čoho často aj respondenti tohto výskumu povedali, že sa nedokážu vzdať úplne, aspoň občas majú „proste chuť“, na mäso a tradičné pokrmy. Existujú viaceré štúdie, ktoré skúmajú biologický efekt mäsa na jedinca, pričom tento efekt je spojený so sociálne stanovenou hodnotou mäsa. Za nárast spotreby sú zodpovedný aj mocný mäsový priemysel, no podľa Zaraskej sú hlavným dôvodom gény a kultúra. Píše o reakcii v mozgu, ktorá nastáva po jedení mäsa, geneticky dedenej chuti na mäso a tiež kultúrnom význame moci a prosperity, ktoré spolu vytvárajú akúsi závislosť na mäse (Zaraska, 2016).

Ochrana prírody verzus ochrana zvierat – koncept, ktorý sa zdá byť silne prítomný práve kvôli absencii ochrany samotných zvierat vo výpovediach respondentov a zameranie sa na ochranu prírody. Obmedzenie konzumácie mäsa respondenti podnikli skôr kvôli uhlíkovej stope

a zdraviu a nie kvôli zvieratám. Keďže snahou rozhovorov bolo nepoukázať na zvieratá tento koncept nebol bližšie skúmaný.

Jednotlivé koncepty slúžili ako podklad na napísanie teoretickej časti, ktorá ich uvádza do teoretických rámcov a predkladá rôzne výskumy, zamerané na podobnú problematiku. Niektoré koncepty nebolo možné dostatočne podchytiť zdrojmi, najmä kontrast medzi ekológiu a ochranou zvierat či sociologický pohľad na konzumácie mliečnych výrobkov. Na základe mnou zistených informácií o stávajúcej literatúre, teda predpokladám, že tento výskum predkladá niektoré menej obvyklé otázky, ktoré by vyžadovali väčší sociologický záujem.

Záver

Práca prináša odpoveď na položené výskumné otázky a objasňuje problematiku konzumácie živočíšnych výrobkov v súčasnej spoločnosti. Základnou výskumnou otázkou bolo čo je za tým, že napriek narastajúcej negatívnej povesti mäsa sa jeho konzumácia stále zvyšuje. Užšou otázkou výskumu bolo čo je za tým, že ekologicky aktívny jednotlivci pokračujú v konzumácii živočíšnych výrobkov hoci je to v rozpore s ich predpokladaným presvedčením jednať v záujem životné prostredia a zvierat a ako jeho súčasť. Na základe zodpovedania výskumných otázok z dát nazbieraných kvalitatívnymi rozhovormi vznikla teoretická časť uvádzajúca poznatky do kontextu a vysvetľujúca zistenia. Jedným teoretických konceptov, ktoré vyplývajú je mäsový paradox či akrasia, pričom sa jedná o psychologický opis ako je možné, že množstvo ľudí jedná v rozpore so svojimi zásadami. Nevysvetľuje ale čo spôsobuje tento nesúlad. Nesúlad v názoroch a schopnosti jednať na ich základe bol počas rozhovorov často výrazne viditeľný a potvrdila sa prítomnosť mäsového paradoxu. Paradox môžeme vidieť v tom, že respondenti sami hovoria o svojom „pokrytectve“ či na samotnom fakte, že napriek práci, ktorej náplňou je záchrana prírody a zvierat tak zvieratá konzumujú, pričom produkcia mäsa je zároveň jedným zo základných faktorov, ktoré ničia životné prostredie. Táto práca odhaľuje sociologické dôvody, ktoré sú za konzumáciou mäsa, pričom za najdôležitejší považuje vplyv sociálnych skupín, a to najmä rodiny a tradícií s rodinou spojených. Všetci respondenti, ktorí v súčasnosti konzumovali mäso boli na tento druh stravy zvyknutí z detstva, pričom sa k tomuto jedlu vracali prevažne alebo výlučne len v prítomnosti rodiny. Ďalej mäso konzumovali v reštauráciách, a to preto, že boli v týchto chvíľach súčasťou nejakej skupiny a museli sa jej podriaďovať a menu väčšiny stravovacích zariadení odráža spoločenské normy a teda neponúka bezmäsité pokrmy. Jednotlivci sa obávajú stigmy, ktorú prináša správanie odmietajúce normy a preto jedajú v súlade s nimi, a to prostredníctvom využitia stratégií teórie konformity. Teda v niektorých prípadoch jedajú tak ako sa očakáva aby zapadli medzi ostatných významných druhých a v iných prípadoch vykazujú internalizáciu noriem. Počas práce sa vyskytuje otázka vplyvu štruktúry a praktiky, teda či je silnejší sociálny vplyv štruktúry alebo jednotlivcovo racionálne rozhodnutie nekonzumovať mäso z napríklad ekologických dôvodov a taktiež či môžeme považovať jedlo za praktiku. Rodina, tradície, či tlak iných skupín a noriem, ktoré uvádzam ako základné faktory vplývajúce na mäsový paradox sú vplyvy sociálnej štruktúry a utláčajú v niektorých situáciách subjektívne odôvodnené správne jednanie jedinca. To sme mohli vidieť vo vyjadreniach, že respondenti jednali proti svojím zásadám napríklad preto aby rešpektovali tradíciu alebo nevyčnievali zo skupiny. Čo sa týka praktiky,

musíme konzumáciu mäsa uznať do určitej miery za praktiku, keďže sa jedná o opakované a sociálne naučené správanie. Napriek tomu ale nemôžeme pracovať s konceptom rutiny či doxy, keďže správnosť jedenia mäsa je v prípade ekologicky aktívnych jedincov (a nie len nich) denne reflektovaná a vidíme ju v snahe obmedziť mäso. To, že je konzumácia mäsa reflektovaná sa ukázalo aj na preferencii mäsa z lokálnych zdrojov, pričom lokálnosť bola použitá ako jeden zo spôsobov potlačania paradoxu konzumácie živočíšnych výrobkov a ekologická zodpovednosť sa javí ako silnejšia než morálna zodpovednosť voči zvieratám, čo sa ukázala na tom, že respondenti nehovorili o zvieratách v spojení s produkciu živočíšnych výrobkov alebo o samotných negatívnych vplyvov produkcie. Môžeme teda uvažovať či aj obmedzenie mäsa z ekologických dôvodov nie je len výsledkom sociálneho vplyvu, v tomto prípade potreby správať sa ekologicky udržateľne pričom, tento vplyv sa prejavuje ako ekologická vina, ktorá je reflektovaná vo vyjadreniach, že respondenti robia čo s dá ale akosi sa im to nedarí a majú pocit, že je to nesprávne a nedostatočné. Argument štruktúry potvrdzujú viacerí autori, ktorých teórie predstavujem, pričom ich záverom je, že jednotlivci sa nemôžu správať racionálne keď príde na stravovanie lebo je silne zakorenené v kultúre a plné spoločenských významov. Na jednotlivcov vplyvajú viaceré sociálne faktory, ktoré znemožňujú v niektorých situáciách jednať na základe individuálnych preferencií, ktoré idú proti zaužívaným normám. Teda aj keď racionálne vedia, čo je správne jednanie tak kvôli iným faktorom, ako napríklad rodina, tradícia, dostupnosť potravín, či situácie v ktorých by ich jednanie proti normám spôsobilo konflikt, nejednajú na základe týchto názorov. Tento nesúlad nakoniec spôsobuje často pocit viny či frustrácie z nedodržania zásad, keďže na jednotlivcov vplýva aj tlak druhej strany, a to požiadavka súčasnej západnej spoločnosti jednať čo najviac ekologicky a podrobiť všetky aspekty svojho života tomuto cieľu. Nemôžeme ale úplne potvrdiť teóriu, že konzumáciu nie je možné racionálne reflektovať. Z môjho výskumu vyplýva, že všetci respondenti konzumáciu reflektovali ale len do určitej miery a v určitých situáciách, a to vidíme na vyjadreniach, že respondenti sa snažia kupovať lokálne potraviny, ale nie vždy sa im to darí, alebo že sa snažia obmedziť mäso ale niekedy to situácia nepovolí. Môžeme teda sledovať akrasiu konzumácie mäsa nie len na psychologickú úroveň ale aj na sociálnu, a to na súperiacom vplyve medzi dvoma normami, tradičnej predstavovanej rodinou a súčasnej predstavovanej ekológiou. Z rozhovorov a literatúry vyplýva, že keď jednotlivec ostane verný ekológii tak hrozí, že sklame či urazí svoju rodinu a tradície, pričom by mu to mohlo spôsobiť nepríjemnosti či dokonca vylúčenie zo skupiny. Naopak pokiaľ sa snaží o udržanie noriem v rámci rodiny, tak sklame svoje vnútorné presvedčenie, že toto jednanie nie je správne, a cíti vinu voči nedodržaniu ekologických či morálnych zásad.

Použitá literatura

ADAMS, C. J. 2002. The sexual politics of meat: a feminist-vegetarian critical theory. 10th ed. New York: Continuum.

AALTOLA, Elisa a Joan SABATÉ, 2019. The Meat Paradox, Omnivore's Akrasia, and Animal Ethics: A Systematic Review. *Animals*. **9**(12). DOI: 10.3390/ani9121125. ISSN 2076-2615. Dostupné také z: <https://www.mdpi.com/2076-2615/9/12/1125>

BASTIAN, Brock, Steve LOUGHNAN, Nick HASLAM a Helena R. M. RADKE, 2011. Don't Mind Meat? The Denial of Mind to Animals Used for Human Consumption: How we present, prepare and talk about meat increases willingness to eat meat by reducing empathy and disgust. *Personality and Social Psychology Bulletin*. **38**(2), 247-256. DOI: 10.1177/0146167211424291. ISSN 0146-1672. Dostupné také z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0146167211424291>

BATTAGLIA RICHI, Evelyne, Beatrice BAUMER, Beatrice CONRAD, Roger DARIOLI, Alexandra SCHMID a Ulrich KELLER. Health Risks Associated with Meat Consumption: A Review of Epidemiological Studies. *International Journal for Vitamin and Nutrition Research*. 2015, 85(1-2), 70-78. DOI: 10.1024/0300-9831/a000224. ISSN 0300-9831. Dostupné také z: <https://econtent.hogrefe.com/doi/10.1024/0300-9831/a000224>

BEARDSWORTH, A., T. Keil. 1997. Sociology on the menu: an invitation to the study of food and society. London: Routledge.

BOLTANSKI, Luc a Laurent THÉVENOT. On Justification: Economies of worth. Princeton University Press, 2006. ISBN 978-0691125169.

BOURDIEU, Pierre. The logic of practice. Stanford: Stanford University Press, 1990.

BOTTERO, Wendy, 2005. Stratification: Social Division and Inequality. Routledge. ISBN 0415281792.

BLATTNER, Charlotte. Just Transition for Agriculture? A Critical Step in Tackling Climate Change. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development* [online]. 2020, , 1-6 [cit. 2020-05-18]. DOI: 10.5304/jafscd.2020.093.006. ISSN 21520801. Dostupné z: <https://www.foodsystemsjournal.org/index.php/fsj/article/view/796>

BRESNAHAN, Mary, Jie ZHUANG a Xun ZHU, 2016. Why is the vegan line in the dining hall always the shortest? Understanding vegan stigma: Challenging Heteronormative Masculinity through Meat-free Sex. *Stigma and Health*. **1**(1), 3-15. DOI: 10.1037/sah0000011. ISSN 2376-6964. Dostupné také z: <http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/sah0000011>

ÇOKER, Elif Naz, Sander VAN DER LINDEN, Mei-Li ROBERTS a Julia LAWTON. Fleshing out the theory of planned of behavior: Meat consumption as an environmentally significant behavior. *Current Psychology*. 2011, **59**(4), 725-740. DOI: 10.1007/s12144-019-00593-3. ISSN 1046-1310. Dostupné také z: <http://link.springer.com/10.1007/s12144-019-00593-3>

COLE, Matthew a Karen MORGAN, 2011. Vegaphobia: derogatory discourses of veganism and the reproduction of speciesism in UK national newspapers1. *The British Journal of Sociology*. **62**(1), 134-153. DOI: 10.1111/j.1468-4446.2010.01348.x. ISSN 00071315. Dostupné také z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-4446.2010.01348.x>

DIASIO, Niccoleta a JULIEN Marie-Pierre, 2018. *Anthropology of Family Food Practices*. Peter Lang International Academic Publishers. ISBN 2-8076-0235-5.

DELORMIER, Treena, Katherine L. FROHLICH a Louise POTVIN, 2009. Food and eating as social practice - understanding eating patterns as social phenomena and implications for public health: Challenging Heteronormative Masculinity through Meat-free Sex. *Stigma and Health*. **31**(2), 215-228. DOI: 10.1111/j.1467-9566.2008.01128.x. ISSN 01419889. Dostupné také z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-9566.2008.01128.x>

FIDDES, N. 1991. *Meat*. New York: Routledge

FORGRIEVE, Janet. The Growing Acceptance Of Veganism. *Forbes* [online]. 2018, 02.11.2018 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/janetforgrieve/2018/11/02/picturing-a-kindler-gentler-world-vegan-month/#47e5b4bd2f2b>

GFELLER, Fabienne. "It's still an animal that died for me." Responsibility and meat consumption: A Qualitative Study of UK Consumer Experiences of Meat Reduction. *Europe's Journal of Psychology*. 2019, **15**(4), 733-753. DOI: 10.5964/ejop.v15i4.1854. ISSN 1841-0413. Dostupné také z: <https://ejop.psychopen.eu/article/view/1854>

GOSSARD, M., YORK, R. (2003). Social Structural Influences on Meat Consumption. *Human Ecology Review*, **10**(1), 1-9. Retrieved May 16, 2020, Dostupné také z: www.jstor.org/stable/24707082

GRAÇA, João, Maria Manuela CALHEIROS, Abílio OLIVEIRA a Helena R. M. RADKE, 2014. Moral Disengagement in Harmful but Cherished Food Practices? An Exploration into the Case of Meat: How we present, prepare and talk about meat increases willingness to eat meat by reducing empathy and disgust. *Journal of Agricultural and Environmental*

HIRSCHMAN, Albert, 1970. *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Harvard University Press. ISBN 978-0674276604.

HOLM, L. a M. MØHL, 2000. The role of meat in everyday food culture: an analysis of an interview study in Copenhagen. *Appetite*. **34**(3), 277-283. DOI: 10.1006/appe.2000.0324. ISSN 01956663. Dostupné také z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0195666300903246>

Ethics. **27**(5), 749-765. DOI: 10.1007/s10806-014-9488-9. ISSN 1187-7863. Dostupné také z: <http://link.springer.com/10.1007/s10806-014-9488-9>

HOLM, L. *Sociology of food v The Handbook of food research*, MURCCOT, A. London : Bloomsbury Academic. 2013

HORGAN, G.W., A. SCALCO a T. CRAIG. Maintaining Meat: Cultural Repertoires and the Meat Paradox in a Diverse Sociocultural Context. *Appetite*. 2019, **138**(2), 337-360. DOI: 10.1016/j.appet.2019.03.007. ISSN 01956663. Dostupné také z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/socf.12500>

HIGGS, Suzanne, A. SCALCO, T. CRAIG, S. WHYBROW a J.I. MACDIARMID. Social norms and their influence on eating behaviours: Cultural Repertoires and the Meat Paradox in a Diverse Sociocultural Context. *Appetite*. 2015, **86**(2), 38-44. DOI: 10.1016/j.appet.2014.10.021. ISSN 01956663. Dostupné také z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0195666314005017>

JOY, M. 2010. Why we love dogs, eat pigs and wear cows. San Francisco: Conari Press

KUNST, Jonas R. a Sigrid M. HOHLE, 2016. Meat eaters by dissociation: How we present, prepare and talk about meat increases willingness to eat meat by reducing empathy and disgust. *Appetite*. **105**, 758-774. DOI: 10.1016/j.appet.2016.07.009. ISSN 01956663. Dostupné také z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0195666316302768>

LOUGHNAN, Steve, Brock BASTIAN a Nick HASLAM, 2014. The Psychology of Eating Animals. *Current Directions in Psychological Science*. **23**(2), 104-108. DOI: 10.1177/0963721414525781. ISSN 0963-7214. Dostupné také z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0963721414525781>

MARSHALL, David, A. SCALCO, T. CRAIG, S. WHYBROW a J.I. MACDIARMID. Food as ritual, routine or convention: Cultural Repertoires and the Meat Paradox in a Diverse Sociocultural Context. *Appetite*. 2006, **8**(1), 69-85. DOI: 10.1080/10253860500069042. ISSN 1025-3866. Dostupné také z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10253860500069042>

NEWKEY-BURDEN, Chas, 2017. Dairy is scary. The public are waking up to the darkest part of farming. *The Guardian* [online]. [cit. 2020-05-18]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/30/dairy-scary-public-farming-calves-pens-alternatives>

OLESCHUK, Merin, Josée JOHNSTON a Shyon BAUMANN, 2019. Maintaining Meat: Cultural Repertoires and the Meat Paradox in a Diverse Sociocultural Context. *Sociological Forum*. **34**(2), 337-360. DOI: 10.1111/socf.12500. ISSN 0884-8971. Dostupné také z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/socf.12500>

ROSENFELD, Daniel L. a A. Janet TOMIYAMA, 2019. When vegetarians eat meat: Why vegetarians violate their diets and how they feel about doing so. *Appetite*. **143**. DOI: 10.1016/j.appet.2019.104417. ISSN 01956663. Dostupné také z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S019566631930546X>

POTTS, Annie a Jovian PARRY, 2010. Vegan Sexuality: Challenging Heteronormative Masculinity through Meat-free Sex. *The British Journal of Sociology*. **20**(1), 53-72. DOI: 10.1177/0959353509351181. ISSN 0959-3535. Dostupné také z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0959353509351181>

PIAZZA, J., M. B. Ruby, S. Loughnan, M. Luong, J. Kulik, H. M. Watkins, M. Seigerman. 2015., Rationalizing meat consumption. The 4Ns". *Appetite* (91): 114-128. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2015.04.011>.

PIMENTEL, D. a M. PIMENTEL, 2003. Sustainability of meat-based and plant-based diets and the environment. *American Journal of Clinical Nutrition* [online]. **78**(3 SUPPL.), 660S - 663S [cit. 2020-05-15]. ISSN 00029165.

SANCHEZ-SABATE, Ruben a Joan SABATÉ, 2019. Consumer Attitudes Towards Environmental Concerns of Meat Consumption: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. **16**(7). DOI: 10.3390/ijerph16071220. ISSN 1660-4601. Dostupné také z: <https://www.mdpi.com/1660-4601/16/7/1220>

SCOTT, Evon, Giorgos KALLIS, Christos ZOGRAFOS a I Anna S OLSSON. Why environmentalists eat meat: The ecological modernization of domestic consumption. *PLOS ONE* [online]. 2019, **14**(7), 50-76 [cit. 2020-05-18]. DOI: 10.1371/journal.pone.0219607. ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0219607>

Sustainability, 2018. 10. ISSN 2071-1050. Dostupné také z: <http://www.mdpi.com/2071-1050/10/7/2307>

SCHOOLMAN, Ethan D., Steve LOUGHNAN, Nick HASLAM a Helena R. M. RADKE, 2016. Completing the Circuit: Routine, Reflection, and Ethical Consumption. *Sociological Forum*. **31**(3), 619-641. DOI: 10.1111/socf.12266. ISSN 08848971. Dostupné také z: <http://doi.wiley.com/10.1111/socf.12266>

SINGER, Peter, 1995. *Animal Liberation*. Pimlico. ISBN 0712674446.

SPAARGAREN, Gert a Bas VAN VLIET. Lifestyles, consumption and the environment: The ecological modernization of domestic consumption. *Environmental Politics* [online]. 2007, **9**(1), 50-76 [cit. 2020-05-18]. DOI: 10.1080/09644010008414512. ISSN 0964-4016. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644010008414512>

TAM, Kim-Pong a Bas VAN VLIET. Anthropomorphism of Nature, Environmental Guilt, and Pro-Environmental Behavior: The ecological modernization of domestic consumption. *Sustainability* [online]. 2019, **11**(19), 50-76 [cit. 2020-05-18]. DOI: 10.3390/su11195430. ISSN 2071-1050. Dostupné z: <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/19/5430>

WILDERS, Bill a Elizabeth RANDOM, 2019. *Global Meat: Social and Environmental Consequences of the Expanding Meat Industry Edited by: Bill Winders, Elizabeth Ransom* [online]. The MIT Press [cit. 2020-05-15]. ISBN 9780262355384.

WILLS, Wendy, Kathryn BACKETT-MILBURN, Mei-Li ROBERTS a Julia LAWTON. The Framing of Social Class Distinctions through Family Food and Eating Practices: A Qualitative Study of UK Consumer Experiences of Meat Reduction. *The Sociological Review*. 2011, **59**(4), 725-740. DOI: 10.1111/j.1467-954X.2011.02035.x. ISSN 0038-0261. Dostupné také z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-954X.2011.02035.x>

WONNEBERGER, Anke, 2017. *Environmentalism—A Question of Guilt? Testing a Model of Guilt Arousal and Effects for Environmental Campaigns*. **30**(2), 168-186. DOI: 10.1080/10495142.2017.1326873. ISSN 1049-5142. Dostupné také z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10495142.2017.1326873>

ZARASKA, Marta, 2016. *Meathooked: The History and Science of Our 2.5-Million-Year Obsession with Meat*. Basic Books.

Téza Diplomovej práce

Tézu vypracovala: Bc. Maša Kalčoková

Odbor: Sociologie, nadväzujúce magisterské

Imatrikulačný ročník diplomantky: 2018

Predpokladaný dátum odovzdanie práce: letný semester 2020

Predpokladaný názov v slovenčine: Konzumácia mäsa a mliečnych výrobkov ako sociálny konštrukt

Predpokladaný názov v angličtine: Consumption of meat and dairy products as a social construct

Vedúci práce: PhDr. Mgr. Jan Balon, Ph.D.

Téma práce: Diplomová práca sa zaoberá konzumáciou mäsa a mliečnych výrobkov, pričom predpokladom na základe literatúry je, že sa jedná nie o individuálne rozhodnutie ale spoločenskú prax. Pracovnými hypotézami teda je, že jednotlivci konzumujú živočíšne výrobky, nie preto, že by to sami považovali za vhodné či správne, ale preto, že v danej kultúre je to považované za normálne. Druhou hypotézou diplomovej práce je, že kultúrne zakorenenie konzumácie určitého mäsa a mlieka len od niektorých zvierat je tak silné, že jednotlivec napriek vnútorným pochybnostiam pokračuje v danej praxi. Práca sa pokúsi ukázať a analyzovať ako tento konštrukt vzniká, pričom k tomu využije napríklad spravodajské články, rozhovory či iné mediálne výstupy. Okrem médií je podstatným prostriedkom konštrukcie predstáv o zdravosti či správnosti konzumácie živočíšnych produktov aj medicína. V zdravotníctve nastáva dichotómia medzi zisteniami výskumov, ako napríklad spojenosť medzi vznikom rakoviny a iných chorôb a konzumáciou červeného mäsa (Battaglia a kol., 2015) a reálnymi odporúčaniami lekárov. Výskumné otázky tejto práce by zneli: Ako sa v spoločnosti udržiava prax konzumácia živočíšnych výrobkov? Pociťujú jednotlivci vnútorný odpor ku konzumácii mäsa? Ambíciou práce je rozlíšiť rôzne spôsoby uvažovania o konzumácii živočíšnych výrobkov a ako jednotlivci tieto praktiky sami tematizujú. Na rozdiel od iných prác podobného zamerania sa nebude tento výskum zaoberať len konzumáciou mäsa ale aj mliečnych výrobkov, ktorých konzumácia je čisto produktom kultúry a tak je analýza postojov voči nim nevyhnutná. Teoretický základ práce sa odráža od štrukturalizmu a sociálnej konštrukcie reality, pričom budem pracovať s termínmi ako habitualizácia či socializácia. V súčasnosti v rámci procesov modernizácie dochádza k reflexii bežných praktík, napríklad k obratu starostlivosti o životné prostredie a vplyvu človeka naň, či väčšieho uvedomenia si zdraviu prospešnosti či škodlivosti niektorých potravín. S tým je spojený aj trend nárastu počtu vegetariánov či vegánov.

Problémom, na ktorý chce práca poukázať je sila spoločenských noriem a konštruktov, pričom jadrom problému je, že ľudia pokračujú v praktizovaní noriem aj keď to prináša negatívny dopad pre spoločnosť a zdravie či v samotnom jednotlivcovi vyvoláva negatívne emócie ohľadom morálky praxe.

Téma práce v angličtině: The diploma thesis focuses on the consumption of meat and dairy products, while the assumption based on literature is that it is not an individual decision but a social practice. The working hypothesis is that individuals consume animal products not because they think it is proper and right but because in their culture it is found to be normal. The work will try to show and analyze how this construct arises, using for example news articles, interviews or other media outcomes. In addition to the media, medicine is also an important means of constructing ideas about the health or correctness of animal products. In the health sector, there is a dichotomy between research findings, such as the link between cancer and other diseases and red meat consumption (Battaglia et al., 2015) and real physician recommendations. The second hypothesis is that cultural roots of consumption of meat and dairy products from some animals are so strong, that individuals despite doubts continue in this practise. The research questions of this thesis are: How is the practise of consumption animal products sustained in society? Do individuals feel internal resistance or disgust to meat consumption? The ambition of the thesis is to distinguish between different ways of thinking about meat consumption and how do individuals thematize those practises. Differently than most of the other papers on this topic, this thesis will not only be about meat but will also analyse dairy consumption, because it is purely a product of culture so analysis of attitudes towards it is necessary. The theoretical basis of the thesis is reflected in the structuralism and social construction of reality, while working with terms such as habitualization or socialization. At present, modernization processes reflect common practices, such as turning to care of the environment and the impact of human beings on it, or greater awareness of the health or harmfulness of certain foods. This is accompanied by a trend of increasing number of vegetarians and vegans.

The problem that work wants to point out is the power of social norms and constructs, with the core of the problem being that people continue with the practice of the norms, even though it has a negative impact on society and health, or wake up negative emotions in individuals about morality.

Kontext problematiky konzumácie živočíšnych výrobkov: V súčasnosti sa hromadia dôkazy o tom, že konzumácia mäsa a mliečnym výrobkoch nie je nevyhnutná pre zdravie človeka, naopak narastajú dôkazy o tom, že prílišná konzumácia ma negatívne dôsledky nie len na zdravie, ale je aj jedným z najsilnejšie pôsobiacich faktorov, ktoré negatívne ovplyvňujú životné prostredie. Napriek tomu hoci, narastá počet vegetariánov a vegánov, drvivá väčšina populácie pravidelne mäso konzumuje (Gossard a York 2003:2). Preto je nevyhnutné pozrieť sa na to, aké faktory rozhodnutie konzumovať mäso ovplyvňujú. Svoj podiel vplyvu majú aj psychologické faktory, no táto práca sa zaoberá tými sociálnymi, teda sociálnou štruktúrou či kultúrou, ktoré môžu poskytnúť vysvetlenie vzorcov správania jednotlivcov (Gossard a York 2003:1). Viaceré výskumy túto hypotézu potvrdzujú, napríklad Gossard a York skúmali konzumáciu mäsa z enviromentálneho hľadiska a ich záverom bolo, že „...pohlavie, rasa, etnicita, miesto bydliska a sociálna trieda všetky ovplyvňujú stravovacie návyky“ (Gossard a York 2003:7). Pre výskum, ktorý je realizovaný v rámci tejto práce bol inšpiráciou napríklad výskum Holma a Mohla, ktorí podnikli kvalitatívny výskum na základe rozhovorov a dospeli k záveru, že popularita mäsa klesá, stále viac ľudí má negatívny postoj najmä voči produkcii mäsa a nezdravosti takto vyprodukovaného mäsa. No záverom práce je, že tieto negatívne postoje nijako neovplyvňujú zníženie konzumácie živočíšnych výrobkov (Holm a Mohl 2000:1). Môžeme teda povedať, že aj keď jednotlivci pri konzumácii mäsa pociťujú určitú nechúť, je to praktika odobrená spoločnosťou a kultúrou, pretože vyjadruje nadvládu ľudí nad prírodou

(Beardsworth a Keil, 1997). Konzumácia mäsa je taktiež spojená s maskulinitou, v spoločnosti prevládajú názory, že mäso správny muž jednoducho potrebuje. Carol J. Adams je jednou s autoriek, ktoré sa tejto problematike do hĺbky venovali a tiež je zakladateľkou feministicko-vegetariánskej teórie (Adams, 2002).

Súčasný postavenie skúmanej témy v sociológii: Čo sa týka problematiky meniaceho sa postoja k jedlu môžeme sa na ňu pozrieť zo strany spoločnosti a zmeny životného štýlu alebo z pohľadu vedeckého diskurzu. Sociológia jedla je prudko sa rozvíjajúcim a populárnym smerom sociológie v dnešnej dobe. Sociológovia venujú stále väčšiu a väčšiu pozornosť jedlu, čo značí aj veľké množstvo výskumov na túto tému. Na katedrách sociológie sa vedú kurzy zamerané na jedlo a dokonca vznikajú celé sociologické oddelenie jedlom sa zaoberajúce. Pričom sa pri výuke využívajú tri rôzne zamerania: sociológia jedla a výživy, jedlo a spoločnosť a nutričná sociológia (Sobal 1993:50). Jedlo je jedným z centrálnych aspektov každej kultúry a moderná spoločnosť sa začala ešte viac zaoberať stravou a jej kvalitou. Je tomu tak na základe zvýšeného prístupu k informáciám o potravinách a tým pádom aj zvýšenej pozornosti na to, z kadiaľ naše potraviny pochádzajú a aký vplyv majú na naše zdravie a taktiež na etiku s jedlom a jeho produkciou spojenú (Ward a kol.: 2010). Čo sa týka vylúčenia živočíšnych výrobkov, tak podľa výskumnej agentúry GlobalData napríklad počet vegánov v USA v roku 2016 narástol z 1% na 6%, čiže sa jedná o 600% nárast (Forgrieve: 2018). Podobných štatistík a predpovedí je mnoho a ukazujú na fakt, že v spoločnosti nastáva v tejto oblasti zmena.

Metodológia: Bude sa jednať o kvalitatívny výskum. Metódou zberu dát budú rozhovory. Daná metóda je zvolená preto, že názory o konzumácii živočíšnych výrobkov sú hlboko upevnené, spojené s emóciami a preto je potrebné ich skúmať do hĺbky a odhaliť ich príčiny. Vzorkou populácie výskumu budú študenti fakulty FSV a ich rodičia. Respondenti, čiže študenti, budú vybraní náhodne a bude im zaslaný mail so žiadosťou zúčastniť sa spolu s ich rodičmi výskumu. Týmto spôsobom bude možné porovnať ako sa názory menia s vekom respondentov, cieľom je taktiež porovnať názory mužov a žien. Počet rozhovorov bude 10 až 16, čo sa bude odvíjať na základe miery odpovede na žiadosť o účasť. Rozhovory budú prebiehať na základe dopredu pripravených otázok, ktoré by slúžili ako ich osnova. Cieľom je zistiť, aké pocity má respondent voči konzumácii živočíšnych výrobkov, aké sú jeho dôvody konzumácie, ako sa pozerá na podmienky chovu a zabíjania zvierat, a ako tieto pocity a názory vplyvajú či neovplyvujú na to či konzumuje alebo nekonzumuje mäso a mliečne výrobky a najmä do akej miery sú tieto názory vytvorené spoločnosťou a kultúrou, z ktorej pochádza. Následne prebehne analýza týchto rozhovorov podložená odbornou literatúrou.

Predpokladaná štruktúra:

1. Úvod
2. Teoretická časť
 - História konzumácie živočíšnych výrobkov a jej súčasný vývoj
 - Karnizmus
 - Individuálne postoje a spoločenská norma v protiklade
 - Teória sociálnej konštrukcie reality
 - Doxa a vplyv štruktúry na jednotlivca

3. Praktická časť
 - Metodológia
 - Poznatky získané z výskumu
 - Analýza zistení výskumu
4. Záver – odpoveď na výskumné otázky a prijatie či zamietnutie hypotéz

Prehľad literatúry:

Výskumy podobného zamerania, akému sa bude venovať táto diplomová práca:

HOLM, L. a M. MØHL. The role of meat in everyday food culture: an analysis of an interview study in Copenhagen. *Appetite*. 2000, **34**(3), 277-283. DOI: 10.1006/appe.2000.0324. ISSN 01956663. Dostupné také z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0195666300903246>

HILL GOSSARD, Marcia a Richard YORK. Social Structural Influences on Meat Consumption. *Human Ecology Review*. 2003, **1**(10), 1-9. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/24707082>

LOUGHNAN, Steve, Brock BASTIAN a Nick HASLAM. The Psychology of Eating Animals. *Current Directions in Psychological Science*. 2014, **23**(2), 104-108. DOI: 10.1177/0963721414525781. ISSN 0963-7214. Dostupné také z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0963721414525781>

Piazza, J., M. B. Ruby, S. Loughnan, M. Luong, J. Kulik, H. M. Watkins, M. Seigerman. 2015. „Rationalizing meat consumption. The 4Ns“; *Appetite* (91): 114-128. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2015.04.011>.

Teória:

ADAMS, C. J. 2002. The sexual politics of meat: a feminist-vegetarian critical theory. 10th ed. New York: Continuum.

Beardsworth, Alan, and Teresa Keil. 1997. *Sociology on the menu: An invitation to the study of food and society*. London: Routledge.

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-859-5946-1.

BOURDIEU, Pierre. The logic of practice. Stanford: Stanford University Press, 1990.

JOY, M. 2010. Why we love dogs, eat pigs and wear cows. San Francisco: Conari Press

Zdroje využité pri písaní téze:

BATTAGLIA RICHI, Evelyne, Beatrice BAUMER, Beatrice CONRAD, Roger DARIOLI, Alexandra SCHMID a Ulrich KELLER. Health Risks Associated with Meat Consumption: A Review of Epidemiological Studies. *International Journal for Vitamin and Nutrition Research*. 2015, **85**(1-2), 70-78. DOI: 10.1024/0300-9831/a000224. ISSN 0300-9831. Dostupné také z: <https://econtent.hogrefe.com/doi/10.1024/0300-9831/a000224>

WARD, Paul, John COVENEY, Julie HENDERSON, Paul WARD, John COVENEY a Julie HENDERSON. Editorial: A sociology of food and eating. *Journal of Sociology*. 2010, **46**(4),

347-351. DOI: 10.1177/1440783310384448. ISSN 1440-7833. Dostupné také z:
<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1440783310384448>

FORGRIEVE, Janet. The Growing Acceptance Of Veganism. *Forbes* [online]. 2018, 02.11.2018 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z:
<https://www.forbes.com/sites/janetforgrieve/2018/11/02/picturing-a-kindler-gentler-world-vegan-month/#47e5b4bd2f2b>

SOBAL, Jeffery, Wm. Alex MCINTOSH a William WHIT. Teaching the Sociology of Food, Eating, and Nutrition. *Teaching Sociology*. 1993, **21**(1). DOI: 10.2307/1318851.

„Position of the American Dietetic Association: Vegetarian Diets". 2009. *Journal of the American Dietetic Association* 109 (7): 1266-1282.

<http://dx.doi.org/10.1016/j.jada.2009.05.027>.